

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

2387 NUMARALI NÜFUS DEFTERİNE GÖRE NİKSAR MAHALLE
NÜFUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Sevda YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. İbrahim AYKUN

TOKAT-2023

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN danışmanlığında hazırlamış olduğum “2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Niksar Mahalle Nüfusunun Değerlendirilmesi ” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

24/08/2023

SevdaYILDIZ

JÜRİ KABUL VE ONAY

Sevda YILDIZ tarafından hazırlanan “2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Niksar Mahalle Nüfusunun Değerlendirilmesi” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 24.07.2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından oy birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’ nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) : Prof. Dr. Yavuz GÜNAŞDI

Üye : (Danışman) Doç. Dr. İbrahim AYKUN

Üye : Doç. Dr. Murat HANİLÇE

ONAY

ÖNSÖZ

Belirli bir sınırlarda ve bir yerde yaşayan insanların sayısı, insan fitratının doğal dengesi olan doğumlar ve ölüm oranları, yaş gurupları, cinsiyeti, var olan asker gücü, geçimlerini devam ettirebilmek için uğraştıkları işler ve meslekleri gibi daha pek çok açıdan nüfus sayımları oldukça mühim bilgiler içerir. Bu sayımlar Osmanlı Devleti'nin varoluşundan günümüze kadar süregelen uzun bir tarihe sahiptir. Elbette ki bu sayımlar birçok amaç doğrultusunda yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise bu sayımlar daha çok vergi verebilecek kişilerin tespit edilerek, hazineyi güçlendirmek ve aynı zamanda askere gidebilecek erkek nüfusu tespit etme amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin modern açıdan ilk nüfus sayımı 1246 (1831) tarihinde yapılmıştır. Bu çalışma, II. Mahmut döneminden itibaren kaydedilmeye başlanan nüfus sayımlarından, Sivas Vilayetinin Tokat Kazası' na bağlı Niksar' a ait, Osmanlı Devlet Arşivi'nde 2387 numarayla kayıtlı nüfus defterini kapsamaktadır.

Geçmişten bu yana araştırılması en zor konulardan biri şüphesiz demografik yapının tespiti olmuştur. Türklerin, bağımsız yaşama arzusunun kaynağı olan göçebe hayatta buna sebep olmuştur. Göçebe yaşam tarzına bağlı olarak da, sözlü kültürü benimseyip yazının geç kullanılması doğal olarak demografik yapının tespitini zorlaştıran bir başka neden olmuştur. Geçmişte bir kültürel miras olan bu defterlerin araştırılmaya geç açılması, defterler hakkında yapılan çalışmaları sınırlandırmıştır.

Günümüzde de çoğu insan ecdadını, geçmişini, soyağacını araştırmak istemiş bu sebeple nüfus defterlerini çevirip üzerinde bilimsel araştırma yapmayı gerekli görmüştür. Çalışmalar doğrultusunda daha soyadı kanunun olmadığı bir dönemde her bir insanın kendine has, bulunduğu bölgede kendisini tanıyabileceği bir lakabı olmuştur.

Bu çalışmada öncelikli amacımız bölge halkının, geçmişini öğrenip ecdadı ve bugün ki ailesi arasındaki o bağı görebilmesİ adına yapılmıştır. Çalışmamızda mevcut deftere göre elde ettiğimiz veriler ışığında, Niksar nahiyesinde bulunan 29 mahalle ve burada yaşayan insanların aile bilgileri, meslekleri, kişilerin fiziksel özellikleri, mahalleler arası veya başka yerlere geliş gidişleri tespit edilerek dönemin demografik ve sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi edinmek amaçlanmıştır. Ayrıca Tokat kazasına bağlı Niksar ve civarında yaşayan insanların kimlik, adres, lakap ve yine defterde geçen tarihlerden yola çıkılarak dönemin iktisadi ve sosyal konuları üzerinde de birtakım

değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca defter sonunda verilen bir yerin mahallellik olmayıp sonradan gelip yerli statüsü kazanan erkek nüfusuda belirtilmiştir.

Sonuç itibarıyla defterlerin günümüz harflerine çevirisi sırasında itina ve özen gösterilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlara rağmen gözden kaçan veya imladan kaynaklanan okuma hataları olması muhtemeldir.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans Eğitimi ders sürecinde ve tez konumuzun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar olan tüm aşamalarda bilgi ve birikimleriyle destek olan, tezimi okuyarak gerekli düzeltme önerilerini paylaşan, değerli danışman hocam Doç. Dr. İbrahim AYKUN'a emekleri ve özverisi için çok teşekkür ediyorum.

Araştırmalarım esnasında bilgisinden ve kitaplığından faydalandığım, Lisans ve Yüksek Lisans Eğitimi süresince ders aldığım Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarih Bölümü'nün değerli hocalarına, defterlerin temininde yardımcı olan Doç. Dr. Murat Hanılçe' ye, tezin ilerleyişinde bilgisinden faydalandığım Prof. Dr. Ali Açıkeli hocama, her türlü yol gösterenim olan, değerli bilgileriyle hiçbir zaman desteklerini eksik etmeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Necati Çavdar'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Her konuda en büyük inananım ve destekçim olan, bu süreçte de yanımda olan canım eşime, küçücük yürekleriyle, onlara baktıkça güç bulduğum kıymetli yavrularım Hafsa Nur' uma ve Amine' me de teşekkür ediyorum.

ÖZET

2387 NUMARALI NÜFUS DEFTERİNE GÖRE NİKSAR MAHALLE NÜFUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yıldız Sevdâ

Yüksek Lisans Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç Dr. İbrahim Aykun

Ağustos 2023, xii + 84 sayfa

Nüfus Arapça kelime anlamıyla “nefs” sözcüğünün çoğuludur. Ayrıca “ruh, hayat, can” anlamlarına gelmektedir. Genel anlamı itibariyle de nüfus, belirli bir düzende, sınırları belli yerde yaşamını sürdüren insan topluluğunu ifade eder. Osmanlı Devleti’nin başlangıcından itibaren belirli kurallar dâhilinde vergi ödemekle yükümlü olanları ve özellikle de askerî mevcudu tespit etmek amacıyla nüfus sayımları yapılmıştır. Bu nedenle de nüfus sayımları dönemlere ve hazırlanma amaçlarına göre farklılıklar göstermektedir. Yapılan ilk sayımlarda amaç tımar sistemiyle bağlantılı olarak ülkedeki vergi potansiyelini belirleyebilmektir. Zamanla tımar sistemi önemini yitirince sayımlar, avarız sayım şeklinde yapılmaya başlandı ve 18. yüzyıl boyunca devam etti. 19. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte sayım işlemlerinin niteliği de değişmeye başladı.

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda nüfus tespiti ilk olarak 1828-1829 yıllarında yapılmak istendi. Ancak Osmanlı-Rus savaşından dolayı kesintiye uğramış ve nüfus sayımı tüm kazalarda istenildiği gibi uygulanamamıştır. İstenilen sayım yapılamamış olsa da bu girişim Osmanlı Devleti’nde modern anlamda ilk nüfus sayımı olarak kabul edilmektedir. Savaş sonrası yaşanan tedirginlik nedeniyle halkı korkutmamak için devlet 1828 nüfus sayımı sırasında bir metin yayınlarak halktan kayıt memurlarına yardım etmelerini istemiştir. Bunun neticesinde de tarihsel araştırmalarda büyük önem taşıyacak nüfus kayıtları ortaya çıkmıştır. Çünkü nüfus kayıtları, başta kaydedilen dönemin ekonomik ve sosyal yapısı olmak üzere pek çok bilgiyi araştırmacılara sunmaktadır. Ayrıca nüfus defterleri insan sayısı, cinsiyet durumu, yaş dağılımı, meslek tarzı, dil, din ve eğitim durumlarını ortaya çıkardığından toplumların

sosyolojik, ekonomik ve tarihî yönlerini araştırmak, sosyal tarihlerini yazmak için çalışma yapacak olanlar açısından da oldukça önemlidir.

Tüm bu bilgilerin bulunduğu Niksar Kazasına ait 2387 numaralı defter 1838-1839 yılları arasındaki yöreye ait oldukça değerli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada da belirtilen tarihlerdeki Niksar'a ait 29 mahalleye ait defterin transkripsiyonu yapılmış, yorumlanıp anlaşılması noktasında tablolarla desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca o bölgeye sonradan gelmiş olan bazı topluluklar hakkında da bilgilere ulaşılmıştır. Defterin sonundaki bu durum görsellerle desteklenmiştir. Bunun sonucunda belirtilen tarihler arasında Niksar Kazasının nüfus ve sosyal yapısı hakkında daha sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânı doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Niksar, Tokat, 19. Yüzyıl, Nüfus Defteri, Nüfus Sayımları.

ABSTRACT**EVALUATION OF THE POPULATION OF NIKSAR NEIGHBORHOOD
ACCORDING TO THE POPULATION BOOK NO. 2387**

Yıldız Sevda

Master's Thesis Department of History

Tez Danışmanı: Doç Dr. İbrahim Aykun

August 2023, xii + 84 pages

Population is the plural of the Arabic word “nefs”. It also means "spirit, life, soul". In its general sense, population refers to the human community that lives in a certain order and in a place with certain borders. Since the beginning of the Ottoman Empire, population censuses have been carried out in order to determine those who are obliged to pay taxes within certain rules and especially the military presence. For this reason, censuses vary according to periods and the purposes for which they are prepared. The aim of the first censuses was to determine the tax potential in the country in connection with the timar system. Over time, when the timar system lost its importance, censuses began to be carried out as avarız censuses and continued throughout the 18th century. With the developments in the 19th century, the nature of census operations began to change.

Population determination in the modern sense was first attempted in the Ottoman Empire in 1828-1829. However, it was interrupted due to the Ottoman-Russian war and the census could not be implemented in all districts as desired. Although the desired census could not be carried out, this initiative is considered the first modern census in the Ottoman Empire. In order not to frighten the public due to the uneasiness experienced after the war, the state published a text during the 1828 census and asked the public to help the registry officers. As a result, population records that will be of great importance in historical research have emerged. Because population records provide researchers with a lot of information, especially the economic and social structure of the recorded period. In addition, since population books reveal the number of people, gender status, age distribution, occupational style, language, religion and education status, they are also very important for those who will work to research the sociological, economic and historical aspects of societies and write their social history.

The notebook numbered 2387 belonging to the Niksar District, which contains all this information, provides very valuable data about the region between the years 1838-1839. In this study, the notebooks belonging to 29 neighborhoods of Niksar on the specified dates were transcribed and an attempt was made to support their interpretation and understanding with tables. In addition, information was obtained about some communities that came to that region later. This situation at the end of the notebook is supported by visuals. As a result, it was possible to make a more accurate assessment of the population and social structure of Niksar District between the specified dates.

Keywords: Niksar, Tokat, 19th century, Population Registers, Census

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
ÖNSÖZ	i
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
TABLolar	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM	10
NİKSAR KAZASI'NIN 2387 NUMARALI NÜFUS DEFTERİNE GÖRE İDARİ YAPISI.....	10
1.1.Osmanlı İdari Sistemi.....	10
1.2.Sancak (Liva).....	12
1.3.Kaza	14
1.4. Nahiye	15
1.5.Köy	15
1.6. Sivas Eyaleti İdari Taksimatı İçerisinde Sivas Tarihine Genel Bakış	17
1.7. Tokat Ve Niksar Tarihi	19
1.8. Niksar Kazasına Ait 2387 Numaralı Defter Hakkında Genel Bilgiler.....	24
1.9. 1838 Ve 1839 Yıllarında Niksar Kazasındaki Mahalleler Hakkında Genel Bilgiler Ve Adları	26
1.10. Mahallelerdeki Hane ve Nüfus Durumu	34
1.11. Muhtarlık Sistemi	36
1.12.Mahalle Muhtarları	37
1.13.Din Görevlileri	39
1.14.Mahallelerdeki Din Görevlileri	40

1.15. Diğer Görevliler	42
2. BÖLÜM	46
NİKSAR KAZASI'NIN 2387 NUMARALI NUFUS DEFTERİNE GÖRE	46
SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI.....	46
2.1. 1838 Ve 1839 Yıllarında Niksar Mahalle İsimleri Ve Aile İsimleri	46
2.2. 2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Mahallelerde Kullanılan Şahıs İsimleri	48
2.3. 1838 Yılında Nüfusun Yaş Dağılımı.....	51
2.4. Nüfusun ve Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı	52
2.5. Engelliler	54
2.6. Askerlik Mesleğiyle İle İştigal Edenler	58
2.7. Fiziksel Özellikler	58
2.7.1. Sakal özellikleri.....	58
2.7.2. Bıyık özellikleri	59
2.7.3. Boy özellikleri.....	60
2.8. Doğumlar ve Ölümler	60
2.9. Mahallelere Gelenler Ve Mahallelerden Ayrılanlar.....	62
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	64
ÖZGEÇMİŞ.....	71

TABLOLAR

Tablo 1. 2387 Numaralı Defterde Yer Alan Mahalleler	27
Tablo 2. 1838 Yılında Niksar Mahalle Muhtarları	38
Tablo 3. 1838 Yılında Niksar Mahallesinde İmam-Hatip Ve Vaizler	40
Tablo 4. H.1254/M.1838 Tarihli 2387 Numaralı Defterde Kayıtlı Meslek Nüfusu Dağılımı	42
Tablo 5. 1838 ve 1839 Yıllarında Niksar Mahalle İsimleri ve Aile İsimleri	46
Tablo 6. 2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Mahallelerde Kullanılan Şahıs İsimleri	48
Tablo 7. 2387 Deftere Göre Nüfusun Yaş Dağılımı	51
Tablo 8. Nüfusun ve Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı	52
Tablo 9. 2387 Numaralı Deftere Göre Niksar Mahallelerinde Engelliler	54
Tablo 10. Sakal Özellikleri	59
Tablo 11. Bıyık Özellikleri	59
Tablo 12. Boy Özellikleri	60
Tablo 13. Doğum ve Ölüm Sayıları	61

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
M.	: Miladi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
S.	: Sayı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

Y.N. : Yazarın Notu

Nfs.d :Nüfus defteri

GİRİŞ

Nüfus Arapça bir kelime olan “nefs” kelimesinden gelmektedir. Nüfus nefis kelimesinden türemiş olup, aynı devletin sınırları içinde yaşayan insan topluluğu olarak değerlendirilir. İnceleme alanı olarak demografi bilimi, insanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği evreleri ele alarak onlar üzerinde çalışma yapar.¹ Nüfus, devletlerin varlığında önemli bir etkidir. Bunun yanı sıra da yine nüfus bir devletin sosyo-ekonomik açıdan güçlenmesinde de önemlidir. Nüfustaki artma- azalma, ani durum değişiklikleri, tarihi olayları da olguları da etkilemektedir. Bir doğa parçasını, kendisi için mesken edinmiş ve ardından gelenlere bu yeri bırakabilmiş, böyle yaşayabilen insan topluluğu nüfustur.²

Var olduğu sürece savaşlarda ve tarihi olaylarda, bunların sebebinde ve sonucunda nüfus önemli bir konumdadır. Ülke yönetiminde nüfusun miktarı kadar, nüfusun özellikleri de önemlidir. Nüfus sayımlarında nüfusun, cinsiyetin, kişilerin yaşlarının, eğitimlerinin, kişinin yaşadığı yer ve çalıştığı işin tespit edilmesi bu bakımdan önemlidir. Nüfusun nitelikleri bunlardır. Ülkeler bu şekilde ekonomik politikalarını daha iyi uygulayarak daha sağlıklı kalkınma sistemleri uygulayabilirler. Bir bölgedeki insan veya bir topluluk için ülkede yaşayan kişi sayısı, cinsiyetleri, mevcut yaşları ve kullandıkları takma isimleri vs. gibi bilgiler, ülkenin yönetimi açısından oldukça önemlidir. Ülke bekası için bölgenin ihtiyacını görmek gayesiyle düzenleme yapılırken nüfus dikkat edilmesi gereken önemli bir unsurdur. Yani çalıştırma, işsizlik, ücret, yer, eğitim, çalışma şartları ve genel refah konularının hepsinin beşeri kaynaklarla ilgili olduğu oldukça açıktır.

Tümertekin; yeryüzü coğrafi bölgelerinin farklı görünüm kazanmasına sebep olan elemanlarının başında, insan topluluğunun geldiğini ve coğrafyanın temelinde beşeri kaynaklar ile doğal çevre arasındaki ilişkilerin yattığını ifade eder.³

¹ Mehmet Şah Dağbakan, Nüfus Defterlerine Göre 1839'da Zile Kaza Merkezi Nüfusu, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2023, s.1.

² Sedat Murat, Düünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, 2006, s. 30.

³ Erol Tümertekin, Beşeri Coğrafya Giriş, Üniversite Yayın No: 3819, Fakülte Yayın No: 2464, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Ve Film Merkezi, 1994, s.61.

Demografi, nüfusun büyüklüğü, yaş yapısı, doğum ve ölüm oranları, iç ve dış göç gibi nicelik verilerini içermenin yanı sıra nüfusun istihdam, eğitim, sağlık, gelir-gider, sosyal güvenlik durumları gibi niteliksel verilerini de araştırmaktadır.⁴ Nüfus coğrafyası çalışmalarında temel veri kaynağı nüfus sayımlarıdır. Nüfus sayımları, bir toplumu meydana getiren fertlerin sayısını, cinsiyetini, yaşını, mesleğini, dilini, dinini ve öğrenim durumlarını ortaya koyar. Tümertekin, nüfus sayımının; "Bir ülke ya da bölgedeki tüm kişilere ilişkin demografik, ekonomik ve sosyal verilerin toplanması, birleştirilmesi, değerlendirilmesi, analiz edilmesi ve yayımlanması" işlemlerini ifade eder.⁵ İşte bu durum nüfus sayımlarını daha da önemli kılmaktadır. Böylece bir toplumu ekonomik, sosyolojik ve ayrıca tarihi yönlerini incelemek, sosyal tarihini kaydetmek için önemli verilerden biri haline getirmektedir.

Devletler, nüfus sayımlarını yaparak toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısını analiz etmek, kaynakları planlamak, nüfus politikalarını uygulayabilmek için veri sağlamak amacıyla bu önemli işlemi gerçekleştirmişlerdir. Mevcut nüfusun demografik özelliklerini belirlemek, etnik grupları, yaş gruplarını, cinsiyet dağılımını ve diğer sosyal-ekonomik özellikleri tespit etmek, plan ve politikaların belirlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu sayede devletlerin nüfusun büyüklüğüne, dağılımına ve özelliklerine göre politikalarını şekillendirdikleri görülmektedir. Nüfus sayımları aynı zamanda temel hizmetlerin ve kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması için de gereklidir. Kısacası, nüfus sayımları devletler ve yöneticileri için demografik, sosyal, ekonomik ve politik planlamalarında anahtar bir rol oynamaktadır. Buna örnek olarak Çin ve Babil'de yapılan nüfus sayımları gösterilebilir. Hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.⁶ Nüfus sayımları, toplumu oluşturan kişilerin, cinsiyetini, sayısını, yaşını, dilini, mesleğini, dinini, öğrenim durumun, dilini ve öğrenim durumlarını gözler önüne sermektedir. Bir toplum ve kişi üzerinde bu kadar yönlü bir etkiye sahip olduğu içinde, bu durumlar nüfus sayımlarını bir milleti çok yönlü araştırmak için çok büyük bir öneme sahiptir.

Antik Roma'da nüfus sayımları, vergi toplama ve asker tespiti için kaydedilirdi. Kayıtlarda Romalıların gelir durumları, aile bilgileri, askerlik durumları, meclisteki

⁴ Yusuf Yüksel, "Türkiye'de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar", Uzmanlık Tezi, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, 2007, s. 5.

⁵ Tümertekin, a.g.e. s.120.

⁶ Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân, Çantay Kitabevi, İstanbul 2014, s. 214.

görevleri ve ahlaki/idari ayrıntıları yer alırdı. Gelirler kaydedilerek ekonomiye vergi yoluyla kaynak sağlanmıştır. Devlet her alanda kayda tabi tutulmuştur. Savaşların insanları yok ederek mevcut sayılarını yetersiz hale getirdiğini fark eden Romalılar, Roma topraklarının farklı milletler tarafından istila edilmesiyle birlikte nüfuslarını artırmak için önlemler almaya başladılar.⁷

Osmanlı Devleti'nde nüfus sayımları genel olarak tahrir defterleri ve nüfus defterleri olarak iki bölüme ayrılır. Osmanlı'daki nüfus sayımlarına yönelik ilk çalışmalar, tahrir şeklinde yapılmıştır.⁸ Kelimeye kavramsal olarak bakacak olursak, “Tahrir” kelimesi yazma, kaydetme ve deftere geçirme anlamına gelmektedir.⁹ Nüfus ve arazi gibi umumi olarak yapılan yazma yerinde kullanılan bir tabirdir. Osmanlılar zapt ettikleri yerleri tescil maksadıyla tayin olunan heyetler marifetiyle yazdırırlar ve bunlara dayanılarak arazi ve emlakın kayıtlarını muntazam surette tuttururlardı. Bundan başka 80-100 senede bir yahut daha kısa aralıklarla tahrir tekrar edilir, bu suretle yeni kayıtlar gerçekleştirilirdi.¹⁰

Osmanlı Devleti, topraklarındaki hâkimiyetini tesis etmek için arazi, nüfus ve iskân durumunu tespit etmek amacıyla tahrir adı verilen sayım ve yazımlar yapmıştır.¹¹ Osmanlı Devleti'nde tahrir; halktan alınan vergileri ve vergi veren kişileri ismen tespit etmek amacıyla, farklı dönemlerde farklı şehirlerde yapılan sayım ve bu sayımın defterlere kaydedilmesine denmektedir.¹² Bahsedilen tahrirler; padişahın değişikliğiyle yeni padişahın tahta geçmesi, zamanla ilerledikçe genel değişiklikler olması, fetih olayları, vergi yoluyla elde edilen gelirlerinin bir şekilde azalması ya da çoğalması ve en mühimi de defter dışında mevcut gelirleri deftere kaydetmek niyetiyle tutulmaktaydı. Tahrirler sadece bir bölgeye ait kalmakla birlikte, her alana yayılan, genel tahrirler de yapılabilmekteydi. Bu tahrirler tüm bunların yanı sıra, vergi verebilecek kişileri tespit ettikleri için, erkek nüfusun bir kısmının kayıt altına alınmasını sağlamaktaydı. Bu vergi

⁷ Rona Turanlı, “Malthus’un Nüfus Kuramı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Nüfus Sorunu”, Doktora Tezi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İktisat Kürsüsü, 1977, s. 1.

⁸ Mehmet Güneş, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, Akademik Bakış, C. 8, S.15, İstanbul 2014, s. 223.

⁹ Şemsettin Sami, Kamus-i Türki, İstanbul, 2006, s.383.

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.376.

¹¹ Neslihan Kafalı, Erbaa Kazasında Nüfus (1830-1850), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2019, s. 8.

¹² Mehmet Öz, “Tahrir” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, 2010, s. 425.

ile alakalı olanların kayıtları burada bulunmaktadır. Ancak bunların tahrirlerinin ilk olarak hangi tarihte yapılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ilk var oluşundan bu yana yapıldığı ve 15. yüzyıldan bu zamana kadar düzenli bir şekilde yapıldığı düşünülmektedir. Elbette ki tahririn tek gayesi vergilerin alınması da değildir, bu yazımlardan birçok faydası sağlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren ülkenin gelir kaynaklarının tespiti ve kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İdari, mali ve askeri zaruretlere tahrirleri gerekli kılıyordu.¹³

Tahrir işleri “Tevkî” denilen nişancının nezaretinde yapılırdı. Bir yerin tahriri yapılacağı zaman öncelikle bu işi yapabilecek “muharrir-i memalik” veya “Muharrir” veya “İl yazıcı” adı verilen bilgili, namuslu, her surette kendisine güvenilecek biri seçilirdi¹⁴. Tahrir tamamlandıktan sonra kayıtlar düzenlenir ve defterlerin biri defterhanede, diğeri beylerbeyinin sorumluluğunda bulunur.¹⁵ Tahrir defterlerinde bölge halkı, mahalle biriminin altına yazılır ve şahıslar yakınlık derecelerine göre birlikte gösterilirdi. Hanenin reisi, erkek çocukları ve babalarının isimleriyle birlikte statülerine göre deftere kaydedilmişlerdir. Tahrir defterlerine sağlıklı kişiler ve yaşlı, hasta ve sakat olan kişiler vergiden muaf oldukları için kaydedilmiştir. Ayrıca azat edilen köleler de kaydedilmiştir.¹⁶ Bu kayıtlara ek olarak lakap ve unvanları da kaydedilmiştir. Bu kayıtlarla toplumun ekonomik gücünü, eğitim derecesini, yansıtan bilgilere de ulaşılabilir.

Tahrirler, kâtip tarafından emin denilen bir kişi eşliğinde yapılır, yöredeki kadılar da bu görevi üstlenen memurlara yardım ederlerdi. Tahrir tamamlandıktan sonra mevcut kayıtlar düzenlenir, düzenlenen defterlerin bir adedi defterhanede mevcut bulunurken, diğeri yörenin beylerbeyinin sorumluluğuna verilirdi.¹⁷ Tahrir defterlerinde bölge halkı, mahalle biriminin altına yazılır ve şahıslar yakınlık derecelerine göre birlikte gösterilirdi. Hanenin reisleri kendi isimleri, erkek çocukları ve babalarının isimleriyle birlikte statülerine göre deftere kaydedilmişlerdir.¹⁸

¹³ Öz, a.g.e, s.425.

¹⁴ Pakalın, a.g.e, s.376.

¹⁵ Mehmet Güneş, a.g.m., s. 223.

¹⁶ Feridun M. Emecene, Osmanlı Klasik Çağında Hanedan ve Toplum, I. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.328

¹⁷ Mehmet Güneş, a.g.m., s. 223.

¹⁸ Dağbakan, a.g.t, s.2.

Tahrir defterlerinde vergiye tabi hane reisleri ve vergi mükellefi bekâr erkekler kaydedilirdi. Vergiden muaf kişiler de ayrı bir şekilde belirtilir ve muafiyet sebepleri ayrıntılı olarak yazılırdı. Bu kayıtlardan yola çıkarak tahmini olarak nüfus sayısını belirlemek ve değerlendirme yapmak mümkündür.¹⁹

Genel itibariyle bazı aralıklarla yapılan bu tahrirler, yeni bir padişahın tahta geçmesi, gelir kaynaklarının artması ya da azalması, umumi değişikliklerin yapılması ve defter haricinde kalan gelirlerin deftere kaydedilmesi amacıyla bu süre beklemeden de yapılabilmekteydi. Osmanlı Devleti'nde umumi bir arazi tahriri yapılırken bunun yanı sıra ihtiyaç dâhilinde, bazı bölgelerde, vilayet ve sancaklarda, herhangi bir zaman beklenmeksizin tekrar tahrir yapılabilmekteydi.

Bu kadar derin geçmişe sahip olsa da ilk tahririn ve kaydın ne zaman yapıldığı netlik kazanmadığı için bu durum tartışmaya açıktır. Şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nde, I. Murad dönemine (1360-1389) ait ilk arazi tahrir defterinin varlığından bahsedilebilir. Ancak bu bilgiyi çürütür neticesinde, ilk arazi tahrir defterinin varlığını Orhan Bey zamanına dayandıran kişilerde vardır.

Osmanlı devlet yönetimi bu sayma ve kaydetme durumuna var oluşundan itibaren önem vermiştir. Ancak zamanla 16. ve 17. yüzyılda meydana gelen tüm sorunlar Osmanlı idari yapısının yanı sıra kırsal da işleyen bu tahrir kayıtlarının tutulmasını da etkilemiştir.

Osmanlı Devleti açısından ikinci nokta ise nüfus defterleridir. Nüfus, tarihte her zaman devletler açısından ciddi ve gerekli bir öneme sahiptir. İnsanlığın tüm tarihi boyunca yaşanan savaşlar sonucunda, bunun yanı sıra farklı nedenlerle de yaşanan insan kayıpları dolayısıyla daha fazla sağlık durumu iyi nüfus ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

İnsan, dışa açık, sosyal bir varlıktır. İnsan var oluşundan itibaren hayatını devam ettirebilmek için beraber yaşamak zorundadır. Bu insan ilk varken de böyleydi sonrası konar-göçer hayat yaşarken ve yerleşik yaşama geçtiğinde de durum bundan farklı değildi. Osmanlı Devleti'nde nüfus sadece gaza faaliyetlerini yürüten güç değil, aynı zamanda yeni yerleşim yerlerinin de oluşmasını sağlayan önemli bir hazine olarak

¹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 2.

değerlendirilmiştir.²⁰ Bunun yanı sıra insanların vergi vermekte mecburi olması da nüfusun çokluğunu gerekli kılmıştır. Nüfusun fazla olması, bir devletin için de ekonomik ve askeri açıdan onun gücünün bir göstergesidir.

Klasik dönemde uygulanan tahrir ve avarız sayımlarından sonra Osmanlı Devleti'nde ilk modern manada nüfus sayımı Vaka-i Hayriye olarak adlandırılan Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan durum içerisinde uygulanmak istenmiştir. Ancak bu sayım o dönemde Rusya ile yapılan 1828-29 yıllarındaki savaş sebebiyle tüm ülkede uygulanamamıştır.²¹ Bunun gibi bir takım nedenlerden dolayı sayım durmuştur. Sonrası ise çeşitli reformlar sonucu II. Mahmut döneminde ilk genel nüfus sayımı yapılabilmektedir. Genel bir sayım olarak geçmektedir ancak sadece erkek nüfusu sayılmıştır. Buradaki amaç ise, mevcut kişi sayısını belirlemek, düzenlenmiş orduya katılabilecek sayısı bilmek ve alınacak bir takım vergilerin miktarlarını belirleyebilmektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi ve yükselmesinin en önemli sebeplerinden biri, tüm reayaya gösterdiği hoşgörü politikasıdır. Çünkü Osmanlı'daki sistem halkın çalışması, zenginliği ve memnuniyeti üzerine kurulmuştur. Halk ile toprak arasındaki bağlantıyı kurabilmek için mevcut coğrafyanın nüfusunun ve toprağının kaleme alınması gerekmektedir.²² Osmanlı Devleti, ekonomiyi kanunlarla düzenleyerek toprağın mülkiyetini, tasarrufunu ve kullanım usullerini devletin yetkisi altında sistemleştirmiştir. Arşivlerde bulunan kayıtlar sayesinde, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan nüfusun sayımına önem verdiğini görmekteyiz. Bu sayede Osmanlı nüfusu ve mali durumu hakkında 15. ve 16. yüzyıllara kadar varabilen bilgilere ulaşım kolaylaşmıştır.²³

16. yy' da nüfusa ait belgeler, genellikle vergi sorumlusu olan 'hane', 'bennâk', 'mücerred' ile vergi vermekten yükümlü olmayan, yani vergiden muaf olan 'hatib', 'imam', 'âmâ' vs. şeklinde kısaltılabilir. Bunun gibi kayıtlar Tapu-Tahrir Defterlerinde yer almaktadır. Bu defterler Müslim ve gayrimüslim tüm vergi sorumlularını kapsar ve aynı

²⁰ Zehra Yazak, "XIX. Yüzyılda Adranos Nüfusu (H-1246 /M-1831 Tarihli 1377 Numaralı Nüfus Defterinin Değerlendirilmesi)", Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2018, s. 13.

²¹ Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, (çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

²² Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Başbakanlık Devlet İstatistik Müdürlüğü, Ankara 1997, s. 5.

²³ Orhan Sakin, Osmanlıda Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, Ekim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 133.

zamanda baş kısımlarında yer alan kanunnamelerle Osmanlı halkına eşit şekilde uygulanan hukuk sistemini gösterir. Dolayısıyla Türk adaletinin farklı dinlere tabii olan toplumun her kısmına nasıl yansıdığının da bir göstergesidir. Çünkü câmi ve mescidin yanında kilise ve sinagog, imam ve hatip ile rahip ve keşiş de bulunurken, Müslüman evkafı yanı sıra Hristiyan kilise vakfı vb. yer almaktadır²⁴.

Osmanlı Devleti'nde 17. yy' dan itibaren Celâli isyanlarından sonra tımar sisteminin bozulması, çift bozmanın yaygınlaşması, toprak kayıpları, tahrir uygulamasının düzensiz yoklamaların yapılması, göçler vb. durumlar tahrirlerin sağlıklı ve düzenli olarak tutulmasını engellediği için devlet, yeni arayışlara girmiştir.²⁵

Osmanlıda uygulanan fetih politikasıyla topraklarının zamanla geniş bölgelere yayılması, mevcut gelirlerle giderlerin birbirine yetmemesi sonucunda, bu vergilerle yoluyla ödenen harcamalar aşırı derecede büyük bir alana yayılmış ve bunun gibi birçok alanda ihtiyaç duyuldukça buradan ödeme yapılarak karşılanmıştır. 17. yüzyılın başlarından sonra ekonomik sorunlar sonucunda yıllık alınan sistemli bir vergi haline gelmiştir.

Osmanlıda nüfus sayımları toprak yazımıyla dengeli bir şekilde, uyum içinde kaydedilmiştir. Bu nedenle de devlette, ekonomik ve yönetsel şartlar çerçevesinde yeni bir örgütlenmeye gereksinim olmuştur. Buna sebep ise, Osmanlı Devleti'nin yeni yerler fethettikçe daha fazla alana sahip arazileri elinde bulundurması ve bu tüm bu sınırlardaki insanların genişleyen topraklara oranla aynı büyüklükte kalamamasıydı. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan topraklar üzerinde nüfus sayımı ve arazi kayıtları yapılmış olan sancak ve vilayette bulunan reaya, arazi ve zirai alandaki tasarruflarında miri arazi rejimine dâhil olmuştur.²⁶

Devletin bünyesinde bulunan konar-göçerler de imkân oldukça yerleşik düzene alıştırılmaya çalışılmış ve bu yönde kendileri yönlendirilmiştir. Çünkü yerleşik ve konar-göçerler Osmanlı Devleti'nin topraklarında yaşadıkları süre boyunca nüfus ve arazi sayımları yöntemiyle defterlere kaydedilerek devletin denetiminde tutulmuşlardır. Böylece şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, mirî arazi sisteminin ve ona eş zamanlı olarak

²⁴ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Kimliği ve Aşiretler, Babıali Kültür ve Yayıncılığı, İstanbul, 2010, s.26

²⁵ Tevfik Çavdar, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", Osmanlı, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 551.

²⁶ Mehtap Özdeğer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mirî Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 5.

kurumlaşan tımar sisteminin faaliyete geçirilmesi bu nüfus ve arazi sayımlarına bağlı kalmıştır.

Osmanlı devletinde defterlerin kaydı 19. yüzyılın ilk zamanlarına rastlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk sayımın tarihi ise 1831'i göstermektedir.²⁷

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında yapılan sayımlar, yalnızca askere gidebilecek erkeklerin, 1844 yılındakinde ise nüfus kâğıdı verileceklerin belirlenmesi için yapılmış sayımlardı. Bu sayımlarda, Anadolu'da 7-7,5 milyon civarında bir nüfusun olduğu hesaplanmıştır.²⁸ 1831 tarihinde yapılmış olan nüfus sayımı, Müslüman ve gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması açısından önemlidir. İlber Ortaylı, 1831 yılında Anadolu ve Rumeli'deki erkek nüfusun ciddi bir şekilde sayılmadığını, çünkü Osmanlı da klasik devrin tahrirlerinin eskidiği ve bilgi verecek halde olmadığını belirtir.²⁹

İlk genel nüfus sayımı 1831 yılının ortalarında tamamlanabilmiştir. Sonrası yapılan nüfus sayımları da nüfus belirleme gayesiyle süregelmiştir. Tüm sayımlar elbette ki belli bir düzene göre yapılmaktaydı. Sayımdaki görevli memurlar, sayımı olan yerlere ait tutulan defterleri öncelikle bulundukları kendi bölgelerine göre bir araya getirmişler ve sonrasında ise bunları düzenleyip temiz bir şekilde İstanbul'a göndermişlerdir. Bu şekilde defterlerin bir bölgede birleşebilmesi ve oluşabilecek farklılıkların defterlere not alınabilmesi için, İstanbul'da bu konuyla ilgilenen bir birim oluşturulması elzem görülmüştür. Sistem düzene girene kadar elbette bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Öyle olsa bile ülkedeki Müslim ve gayrimüslim nüfusun tespit edilebilmesi için sistem büyük önem taşımaktadır. İşte bu sayım tabiri caizse Osmanlı Devleti'nin toprak yazımına ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı kabul edilmektedir. Sayım yapmadan öncesi ve sayımdan sonra bazı farklılıklar yapılmıştır. Bu nedenle de kanunnameler çıkartılmıştır. Böylelikle bu düzenlemeler ile ülkede merkezî bir nüfus kayıt sistemi kurulmuş ve nüfus değişiklikleri sistemli bir şekilde kontrol edilebilmiştir.

Buna ek olarak zamanla ülkede umumi ve bölgesel olarak nüfus sayımları da yapılmıştır. 1831 sayımından sonra 1844'te bir sayım yapılmıştır. Bu sayım askeri

²⁷ Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları, Ankara 1997, s. 10.

²⁸ Baran Tuncer, Ekonomik Gelişme ve Nüfus, Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-20, Ankara, Lider Matbaacılık Sanayi, 1976, s.99.

²⁹ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayınları, İstanbul 1995, s. 40.

sistemle ilgili olarak yapılmıştır. Böylece orduyu düzenlemek ve askere alma durumunu değiştirmek maksadıyla gerçekleştirilen sayımın sonucunda, sayımla ilgili bilgilerin doğru olup olmadığıyla ilgili şüpheler oluşmuştur. Çünkü halk harekete şüpheyile yaklaşınca, bu şüphelerin üzerinde de bazı duyumlarla nüfusu olduğundan farklı göstermeye çalışmaları nedeniyle sayımlardan doğru ve sağlıklı sonuçlar alınamamıştır. 1866-1873 yılları arasında Tuna vilayetinde emlak ve nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayım geniş çaplı yapılmıştır. Vergilerin yanı sıra vilayet sakinlerinin mal varlıkları ve meslekleri de kaydedilmiştir. Her ne kadar ilk adım, 1831 yılında atılmış olsa da daha sonrası durum değişmeye başlamıştır. Modern anlamda istatistik çalışmalarını yürütmek üzere ilk istatistik dairesi 1874 yılında kurulmuş, fakat bu kurum 1877 yılında kapatılmıştır.³⁰

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar düzenli bir nüfus siyaseti yerine, daha çok vergi ve askeri ihtiyaçlarını karşılamak için nüfus ve arazi istatistikleri tuttuğu bilinmektedir. Nüfus işlerini düzenlemekle görevli teşkilat Osmanlı devletinin Tanzimat'la başlayan modernleşme döneminde oluşturulmaya başlanmıştır.

1831'de gerçekleştirilen ilk genel nüfus sayımından sonra 1844, 1852, 1856, 1866, 1881/82 ve son olarak 1905 gibi farklı tarihlerde nüfus sayımları yapılmıştır.³¹ 1881'de bütün memleketi kapsayan ortak esaslara bağlı nüfus kayıt sistemi Nüfus Sicili Nizamnamesi yürürlüğe girmiş, nüfus işlerini yürütmek için 1884'te "Sicili Nüfus Ahali İdare-i Umumiyesi" kurulmuştur.

³⁰ Adnan Güriz, Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni, Türkiye Kalkınma Vakfı yay., Ankara, 1975, s.20. 2

³¹ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", Gazi Akademik Bakış, C. 8, S.15, Kış 2014, s.221.

1.BÖLÜM NİKSAR KAZASI'NIN 2387 NUMARALI NÜFUS DEFTERİNE GÖRE İDARİ YAPISI

1.1.Osmanlı İdari Sistemi

Çalışma konumuz olan Niksar tarihiyle ilgili bilgi vermeden önce Osmanlı döneminde taşra idari sistemine bakmak gerekmektedir. Öncelikle bununla ilgili genel bilgiler verilecektir. Çünkü bu yönetim sistemi Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatlanmasının nasıl olduğu ile ilgili fikir verirken, diğer yandan da o bölgenin bu idari sistemdeki yerini görmemize de imkân sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti için 19. yüzyılda devlet her alanda köklü değişiklikler yaşamıştır diyebiliriz. Çünkü bu dönem modern devletlerin gelişim sürecidir. Modern devletler bu gelişim sürecinden etkilenirken şüphesiz bu dönemden Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir. Tüm bunların sonucu olarak devlette Tanzimat dönemi başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı idari yapısında bir değişim süresi başlamıştır. Öncesinde III. Selim ve II. Mahmut'un döneminde başlattıkları reform hareketleri Tanzimat dönemi ile kurumsallaşmıştır.

"Merkeziyetçilik" Tanzimat'ın etkilerinden biridir ve Osmanlı eyalet idaresini iki şekilde etkilemiştir. İlk olarak, ekonomi alanında yeni bir örgütlenme yapılmıştır. İkinci olarak ise yöresel kişi ve grupların devlet idaresini etkileme sürecinin hızlı ve dengeli ilerlemesi gerekmektedir. Bu durum, yerinden idare etme âdetinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni yönetsel nizamlarda bu iki tesir neticesi, eyaletlerin fiz. örgütlenmesinin değiştiği görülür. Osmanlı'da batı nezdinde bir düzenlemenin imparatorluğu bulunduğu buhrandan çıkarabileceği fikri savunulmaya başlanmış ve Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı eşitlik, adalet ve milliyetçilik fikrinin dikkate alınacağı bir yeniliğin gerçekleştirilmesine karar verilerek 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir.³²

³²Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, Ankara, s.199.

Tanzimat reformlarını uygulayabilmek ve devleti modern dünya koşullarında yeniden tasarlamak amacıyla yeni kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. İlk olarak merkezi hükümette kabine sistemine geçilmiş ve ardından nezaretlere, hükümete ve diğer devlet kurumlarına danışmanlık ve Tanzimat reformlarına nezaret etmek üzere merkezi yasama meclisler kurulmuştur. 1838 yılında kurulan merkezi meclislerden Meclis-i Valayı Ahkâm-ı Adliye, reform politikalarını tasarlamakla Tanzimat döneminde görevlendirilmiştir. Tanzimat Fermanı ile imparatorluğun toplumsal, mali, yönetsel, kültürel ve politik yapısında değişikliğe gidilmiştir. Bu devrin en mühim niteliklerinden biri de merkez ve eyalet yönetimlerinde yapılan değişikliklerdir. Hiç şüphesiz modern anlamdaki yöntemin oluşmasında bu değişikliklerin rolü büyüktür.

Osmanlı imparatorluğunun idaresi altındaki yerler Türk-İslam geleneğine bağlı olarak aşağıdan yukarı doğru mezra, köy, nahiye, kaza, sancak ve beylerbeylik şeklinde idari, askeri bir taksimata tabi olmuştur.³³ Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı devleti klasik dönemde eyalet yönetimi en yukardaki birimden en alttaki birime doğru; Eyalet (beylerbeyi), sancak (liva), kaza, nahiye ve köy şeklindedir. Tanzimat dönemine kadar devam etmiş olan idari yapı köylerin bir araya gelmesiyle nahiye, nahiyelerin bir araya gelmesiyle kaza, kazaların bir araya gelmesiyle sancak ve sancakların bir araya gelmesiyle de eyalet şeklindedir.

Osmanlı Devleti'nde eyalet sistemi iki şekilde ilerlemekteydi. Normal tımar sisteminin uygulandığı eyaletlere sâlyânesiz eyaletler denirken, vergi gelirlerinin tımar olarak dağıtılmadığı ve doğrudan hazine adına toplanan eyaletlere sâlyâneli eyaletler denmektedir. Basra ve Lahsa diğer birkaç yer ile sâlyâneli yönetim sistemine tabi idi.³⁴

Osmanlı idari örgütlenmesindeki eyaletler vergi sistemi baz alındığında sâlyânesiz eyaletler, sâlyâneli eyaletler ve imtiyazlı eyaletler olarak üçe ayrılmaktaydı.

“Sâlyâne” yıllık anlamına gelmektedir. Bu eyaletler idareye uzak eyaletlerdi. Bu topraklarda iltizam usulü vardır. Bu eyaletin işareti ve hizmetli askerlere sâlyâne adıyla maaş olarak verilirdi. Eyalette elde edilen gelirler öncelikle eyalette görevli olan kişilerin (Beylerbeyi, Sancakbeyi ve diğer görevlilerin) maaşları ve eyaletin diğer

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.503.

³⁴ Halil İnalcık, “Eyalet”, DİA, C. 11, 1991, s. 549.

giderleri karşılandıktan sonra merkeze alınmaktadır.³⁵ Yani böylelikle eyaletlerden elde edilen gelir kesinti olmadan doğrudan hazineye aktarılmış olurdu.

Sâlyâneli eyaletlerin aksine sâlyânesiz eyaletler merkezi otoriteye daha çok bağlıdırlar. Buna sebep olarak da topraklarında tımar sisteminin uygulanması gösterilebilir. Tahrir defterlerinin tutulması düzeni, tımarların denetlenebilmesi bu eyaletlerde merkeze bağlılığı da kuvvetlendirmiştir. Çünkü devlet idaresinin tahrir yapması ve bu tahrirleri düzenli olarak kontrol etmesi gerekmektedir. Bu nedenle devletin bu eyaletleri daha sık kontrol ettiği ve böyle bir imkânı da elinde bulundurduğu söylenebilir.

İmtiyazlı Eyaletler ise; Osmanlı Devleti'nde imtiyazlı, iç işlerinde özgür, dış işlerinde ise devletle bağlantılı topraklardır. Osmanlı Devleti, idari teşkilatında, Eflak, Boğdan, Kırım ve Mekke Emirliği gibi bir bakıma iç işlerinde serbest sayılan, fakat Osmanlı Devlet yönetiminin hâkimiyetini kabul eden imtiyazlı eyaletler de bulunmaktadır.³⁶

1.2.Sancak (Liva)

Klasik Dönem Osmanlı taşra teşkilatının temel birimi sancaktı. Sancak kelimesi "bayrak ve tuğ gibi yere sabitlenen bir anıtın veya geminin üstünde dalgalanan ve bir sembol bildiren bayrak veya flama, Osmanlılarda bir bölge veya gelir getiren tarım arazisi" gibi anlamlara gelir. Çeşitli Türk lehçelerinde "ucu sivri ve saplanan bir şeyi, batırmak" anlamına rastlanır.³⁷

Kelime Anadolu Türkçesinde daha yaygın bir kullanım alanına sahipti. Sancak, savaş, süngülemek, saplamak, sancak açmak, bayrak çekmek vb. şekillerde de kullanılırdı. Eski Farsçada kıyafetlerde kuşakları ya da kemerleri tutturmak için kullanılan süslü iğne anlamındaydı. Modern Farsça "da ise toplu iğne kelimesinin karşılığıdır. Tüm bu anlamlar içinde, askeri bölük, bayrak ya da yönetim bölgesi

³⁵ Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, 10. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2013, s.224

³⁶ Ünal, a.g.e, s, 224.

³⁷ İlhan Şahin, "sancak", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, C.36, s.97.

anlamında yoğunlukla kullanılmıştır.³⁸ Arapça karşılığı liva olan sancak teşkilatı, Osmanlı daha beylik zamanında bile uygulanabilmiştir.

Osmanlı devleti erken dönemlerde merkeze uzak bölgeleri kontrol edebilmek amacıyla yönetici olarak iki görevli atamıştır. Birisi bey ismiyle bilinen askeri sınıftan biri iken, diğeri ise ilmiyeye mensup olan kadı olurdu. Bey yönetici olarak atanırdı ve olduğu yerde hükümdarın yönetsel ve siyasal etkisini gösterirdi. Kadı ise hükümdarın adli itibarını temsil ederdi. Bahsedilen bu ikili uygulama Osmanlı taşra teşkilatının en temeli idi. Böylece kadı, beyden daha çok özgürdü. Bey ise kadı gibi olmayıp, kadının kararı olmadan hiçbir cezai işlemi uygulamaya koyamazdı.

Sancakların başında bulunan idareciye sancakbeyi denilmiştir. Sancakların ilk oluşumunda daha çok askeri bir özellik taşıyan sancakbeyliği taşrada en üst düzey yönetici olarak kabul edilse de idari ve mali işler yine sancaklarda görevlendirilen kadılara bırakılmıştır.³⁹ Sancakbeyleri, sancağın asayişini sağlamakla vazifelidirler. Reayanın şikâyeti, beylerbeyinin arzı ile görevden alınabilirler.⁴⁰ Zaman içinde yetkileri artan sancakbeylerinin birtakım görevleri vardı. Öncelikle sancakbeyleri bölgesinde bulunan tımarlı sipahilerin komutanı konumundaydı ve sefere çağrıldıklarında süratli bir şekilde orduya katılmak zorundaydılar. İdari anlamda ise en önemli görevleri sorumlu oldukları tebaanın huzur ve güvenliğini sağlamaktı. Sancakbeyi bulunduğu bölgenin güvenliğini sağlamalı ve gerekli emniyet tedbirlerini almalıydı.⁴¹ Sancakbeyleri, sancağın asayişini sağlamakla görevlidirler. Reayanın herhangi bir haklı şikâyeti ile ve beylerbeyinin isteği ile görevden azledilebilirler.

Sancak, Osmanlı taşra örgütlenmesi yapılanmasında bir eyalete (beylerbeyliği) bağlı ve farklı büyüklüklerdeki idari yönetim birimiydi. Sancaklara ve sancakların idaresine ayrı bir dikkat edilmiştir. Tımar sisteminin yerleştirilmesi, reayanın toprak

³⁸ Şahin, a.g.e, s.97

³⁹ İ. Metin Kunt, Sancaktan Eyâlete: 1550- 1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl Yönetimi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.17-18.

⁴⁰ Mehmet Öz, “Reâyâ”, TDV İA, C. 24, İstanbul, 2007, s. 490.

⁴¹ Kunt, a.g.e, s.17-18.

nüfusunun ve vergi gelirlerinin tespit edilmesi gibi nedenlerle yapılan tahrirlerde sancağın temel olarak belirlendiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Batı'da hızla genişlemesi, merkezi denetimi elde tutma gerekliliğini ortaya çıkardı. 1361'den sonra eyalet kavramı ortaya çıktı. Sancakbeylerinin başına daha çok askeri sınıftan beylerbeyi atandı.⁴²

Balkanlar'daki isyanların doruk noktası, Sırlar ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaşın başladığı 1876 yılıdır. Osmanlılar Sırları yenmeyi başarsa da bu gelişme Rusya'nın bölgede yaşayan Ortodoks halkların haklarının ihlal edildiği iddiasıyla Balkan Yarımadası'na müdahalesine zemin hazırlamıştır. Rusya'nın bu gerekçeyle bölgeye girmesi, Rus-Osmanlı Savaşı'nın başlamasına ve bu savaşın Bosna ve Sancak için ağır sonuçlar doğurmasına neden olmuştur.⁴³

1.3.Kaza

Osmanlı'da kaza idari örgütlenme şu şekildedir: Eyalet, sancaklardan oluşur ve sancaklar ise kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köy ve mezralara bölünmüştür.⁴⁴ Kazalar kadılar tarafından idare edilmekteydi. Osmanlı klasik döneminde ise buralar nüfusu aşırı yoğunluk olmayan yerleşim yerleriydi. Her kaza dairesi 40, 50, bazen de 300 kadar köyden sorumluydu. Buralarda ortaya çıkan sorunlarda o şehir veya kasaba kadısının mahkemesine gelinirdi. Kadılar buralarda hem idari yöneticisi iken aynı zamanda hem de belediye işlerinin de görevlisi olmaktaydılar.

Kaza; karar, hüküm, hâkimlik anlamlarını içeren bir terimdir. Kaza, kadının görev bölgesini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadılık, idari ve adli bir görevdir. Kaza çoğu zaman yerleşim alanını ifade eder, ancak bazen göçebe insanlar için seyyar kadılar atanmıştır. Bazen birden fazla yerleşim biriminde bir kadı atanmıştır. Ayrıca büyük şehirlere de birden fazla kadı atanmıştır.⁴⁵

⁴² Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Kronik Kitap, Çev. Ruşen Sezer, 26. Baskı, İstanbul, 2019, s. 134.

⁴³ Murat Yılmaz, Sancak: Drina'nın Öbür Yakası Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu, (İstanbul: I.H.H Yayınları, 2004), s. 68.

⁴⁴ Mustafa İnceç, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet yönetimi ve Anadolu Eyalet Valileri (1781833), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.18.

⁴⁵ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı, Türk Kültürü

Kazalar, mesleki ve kültürel büyüklükleriyle, etrafında odaklanmış bir kasaba veya şehirle oluşturulan köylerin birliğidir. Kazaların meydana gelişi tarihi bir seyir içinde gerçekleşir ve bu etkiler tarih, ekonomi, coğrafya ve kültürel özelliklerle birlikte düşünülmelidir.⁴⁶

1.4. Nahiye

“Nahiye” idari taksimat derecelerinin en küçüğü için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı Devleti zamanında idari teşkilat vilayet, sancak, kaza ve nahiye olarak dört derece idi. Nahiye mıntıkası bir köyü içine alır. Bu teşkilatın başındaki mülkiye amirinin unvanı ise Nahiye Müdürü idi.⁴⁷

Yukarıda bahsi geçen Nahiye, Osmanlı Devlet yaşamına 19. yüzyılda girmiştir. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile düzenlenen idari taksimat içinde ilk defa yer almıştır.⁴⁸ “*Nahiye*”⁴⁹ kazaların bir alt birimidir. Nüfusu 2000-5000 arası olan yerlerdi. Nahiyelerle ilişkili oldukça fazla köy vardı. Nahiyenin başında ise medresede tahsilini tamamlamış, bilgili naip bulunurdu.

Birden fazla köyün birleşmesiyle oluşan nahiye askeri bir birim olarak kabul edilebilir. İdaresi tımarlı sipahilerde bulunan nahiyenin, idari ve hukuksal sorumluluk alanında ise kadı görev almaktadır. Tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle nahiye, kazaların alt birimi olarak öne çıkmıştır. Tanzimat'tan sonra yapılan yeni idari düzenlemede nahiyeler belirgin hale geldi.⁵⁰ Daha sonraki süreçte de yönetimine nahiye müdürü getirilmiştir.

1.5.Köy

Köy kelimesi köken olarak Farsçadır; "kuy" ve "ku" kökenlidir. Köy kelimesi, “sem, mahalle, civar, çevre, cadde, yol” gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılarak bu

Araştırma Enstitüsü, Sayı: A.9, Ankara, 2000, s.26.

⁴⁶ Mustafa Akdağ. (2010). Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.425.

⁴⁷ Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.642.

⁴⁸ İngenç, a.g.e, s.18-19.

⁴⁹ İlhan Şahin, “Nahiye”, TDVİA”, C. 32, İstanbul, 2006, s. 306.

⁵⁰ Şahin, a.g.e, s.307.

kelimeyle en küçük yerleşim yeri olduğu kastedilmiştir.⁵¹ Köylerde hükümetle halk arasında vasıta olan memur köy kethüdası vardı. Sonradan bu kişiye muhtar denilmiştir. Halk arasında “Köy Kâhyası” veya sadece “Kâhya” denirdi.⁵²

Köy: “...yaşadıkları toprak parçasıyla organik bir bütünlük oluşturan, insanların sakin olduğu bir iskân merkezî...⁵³” olarak tanımlanır. Osmanlı Devlet’i eyalet teşkilatında yer alan en alt birim köydür. Ekonomisinin genelde toprak işçiliği ve hayvancılık olması, insanların topluluk ruhu ve kültürel bir yaşama sahip olması köylerdeki en önemli ayırt edici özellikler arasındadır.

Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında devlet için nahiye ve köyler sadece vergi vermekle yükümlü yönetsel birim olarak görülmemektedir. Nihayetinde köyde toplumsal değişim daha yavaş ilerlemektedir. Köyler kırsalda yer alır. Kendilerine özel toplumsal ve fiziksel alanı bulunur, bu yönleriyle de şehirlerden farklı özellik barındırırlar. Köyler kendi yerleşim yerlerinin yakınında, kendilerine ait çayır, yaylak ve tarım arazileriyle çevrilmiştir.

Köylerdeki halkın geneli tarımla uğraşan kimselerdi. Çünkü bir köy, bazen bir sancakbeyi hassı, beylerbeyi hassı veya padişah hassı olarak kaydedilebilmekte, çoğunlukla da sipahiler arasında zeamet ve tımar olarak bölüştürülmektedir. Yani köyün kendi içinde bir yöneticisi ve sadece o köyün sorumlusu olan bir yönetimi yoktur. Toprağın işlenmesi, çeşitli yollarla mali destek sağlaması, devletin toprak kontrolü vs. hepsi toprak ve köylüsü var oldukça vardır. Bu nedenle Osmanlı merkezi idaresi için köy değil köyler önemlidir.⁵⁴

Osmanlı sivil yönetimde en küçük idare tipi mezralardır. Ziraata tahsis edilmiş olan yer anlamına gelir. Daha çok geniş arazi için kullanılır.⁵⁵ Buraların nüfusu 100’ün altında olurdu. Eğer 100’den fazla nüfusu olursa buna köy deniliyordu. Köylerde köylü ile devlet arasında bağ kuran, idari işleri yürütmek için başında muhtar olurdu. Osmanlı Devleti’nde muhtarlık tesisi kuruluncaya kadar köylerde yönetim açısından “köy imamı”, “karye ihtiyarı” ve bazen de “köy kethüdası” bulunmaktaydı. Bunlar

⁵¹ Reşit Rahmeti Arat, “Köy”, İA, 6/924, s. 924.

⁵² Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.305.

⁵³ Ahmet Güneş, Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal Ve Ekonomik Durum, OTAM, S. 10, 1999, s. 95.

⁵⁴ İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880), TTK Yayınları, 2000 s.98

⁵⁵ Pakalın, a.g.e, s.529.

köyü temsil ederlerdi. Bu kişilerin bazı görevleri oldukları gibi köylü-devlet arasında iletişimi ve aktarımı da sağlamaktaydılar. Osmanlı kentlerinde de klasik dönemde bu görevleri imamlar yerine getirmekteydi. İmamların mahalledeki bu sorumluluk ve görevleri Tanzimat'a kadar devam etmiştir.

II. Mahmut (1808-1839) döneminde yani 19. yüzyılın ilk yarısında, devleti merkezileştirme çabaları başlamıştır. Bunun neticelerinden biri de muhtarlık sisteminin kurulmasıdır. Sistemin kurulmasıyla imamların köylü-devlet arasındaki rolleri de ikinci plana atılmış oldu.

1.6. Sivas Eyaleti İdari Taksimatı İçerisinde Sivas Tarihine Genel Bakış

Şehir, batıda Yozgat, doğuda Erzincan, kuzeyde Giresun, Ordu, Tokat, güneyde ise Malatya, Maraş ve Kayseri illeri ile çevrilidir. Şehir, tarihi boyunca birçok değişik isimle de kendinden söz ettirmiştir. Evliya Çelebi Sivas Şehri'nin Hz. Zekeriya (a.s.) zamanında, Cime'nin kral olan Sebast isimindeki kardeşi tarafından kurulduğunu dolayısıyla Sivas adının kral "Sebas" tan geldiğini belirtmektedir. Tarihin en eski devirlerinden beri yerleşim alanı olarak bilinen Sivas, Orta Anadolu'nun en büyük kentlerinden biridir.

Sivas'ın yazılı tarih öncesi dönemleri hakkında kesin bilgilere sahip olmamakla beraber, yapılan çalışmalar ve arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulara sıkça rastlanan höyük, tümülüs ve eski şehir harabeleri, Sivas'ın tarihin ilk devirlerinden beri bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Sivas'ın kurulduğu bölgenin stratejik bakımdan çok önemli bir yer olması ve tüm yolların yörede birleşmesi, şehirleşme tarihini en eski devirlere kadar götürmektedir.

Sivas'ın bilinen tarihi sürecinin Hititlilerle başladığı söylenebilir. Kral yolu diye bilinen, tarihin en eski ticaret yolu şimdiki Tokat, Samsun ve Sivas'tan geçmektedir. Bütün kervan yollarının da buradan geçtiğini görmekteyiz. 16. ve 17. asırda Sivas bölgesini önemli ölçüde etkileyen isyanlar ve iç karışıklıklar, bundan sonraki asırlarda eşkıyalık şeklinde kendini göstermiştir. Yapılan haksızlık ve zulümleri anlatan yüzlerce dilekçe dönemin şer 'iye sicillerinde kendini

göstermektedir.⁵⁶

Bu yollar MÖ. 300-100 yıllarından itibaren Kral Yolu olarak hala bilinmektedir. Birçok kavimin, bu yollarla Anadolu'ya kadar geldiği ve aynı şekilde geri gittiği söylenebilir. Bu yol boyunca kurulan birçok hanlar ve kervansaraylar bu duruma açık örneklerdir. Bu yollar vasıtasıyla Sivas, Anadolu'nun ticaret merkezi olmuş ve bu ticaret yolu İtalya'ya kadar uzanmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrıldığında, Sivas şehri Doğu Roma imparatorluğu sınırları içinde kalmıştır.⁵⁷ Danişmentlerden sonra Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuş, Sivas şehri de topraklarına katılmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde şehir önemli bir statü kazanmıştır. Sivas Osmanlı Devleti, I. Beyazıt döneminde Akkoyunlularla yapılan mücadelelerin sonucunda egemen olmuştur. Bundan sonraki dönemde Sivas, Osmanlı Devleti için önemli bir şehir merkezi haline geldi. Osmanlı Devleti, topraklarını genişlettikçe sosyal düzeni ve güvenliği sağlamak, aynı zamanda ekonomiyi kontrol etmek için genellikle merkeze yakın yerlerde tımar sistemi uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yüklenen manalar olarak Sivas, Tokat ve Amasya mıntıkları için 14. yüzyılın sonlarından başlayarak Eyâlet-i Rûm, Memleket-i Rûm ya da sadece Rûm tabirlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bilindiği gibi Rûm kelimesi memleket, bölge anlamında tüm Anadolu'yu kapsayacak şekilde de kullanılan bir tabirdir. Bu nedenle, Rûm Vilayetinin özü ve aslı olan Sivas, Tokat, Amasya bölgeleri “Vilâyet-i Rûmiye-i Suğrâ” olarak adlandırılmıştır. 1413'te oluşturulan Rum beylerbeyliği Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinden sonra Osmanlı Devleti'nde kurulan üçüncü beylerbeyliktir.⁵⁸

İlk oluşturulduğu yıllarda eyaletin merkezi, 15. yüzyılın başlarında bir şehzade sancağı yeri olan Amasya'dır. Eyalet merkezinin zaman içinde Tokat ve Amasya arasında değişmiştir. 1520 tarihli tutulan tahrir kayıtlarında ise bu merkez

⁵⁶ Zafer Özdemir , Sivas'ın İki Yılı (6 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicil Defteri H.1214-1215/ M.1799-1800) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi , Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 259

⁵⁷ Kadri Erdil, Sivas Rehberi, Kamil Matbaası, 1955, s. 5. 6.

⁵⁸ Tayyib Gökbilgin, “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, Vakıflar Dergisi, C. 6, S. 6, Yıl 1965, s. 51. Ahmet Şimşirgil, “Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği”, Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 5, İstanbul 1990, s. 289

Sivas olarak kaydedilmiştir.⁵⁹

Bahsedilen eyalet içerisindeki yerlerde hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemine ait çok sayıda medrese, cami, vakıf, gibi yapılara ait izler bulmak mümkündür. Tokat, Niksar, Akdağ, Havza, Köprü, Merzifon, İskilip, Osmancık, Turhal vs. gibi tüm bu kazalar tarihi, ekonomik ve sosyal açıdan önemli yerleşimlerdir.⁶⁰

Türkler 1059'da Sivas'a ilk kez geldi ve o zamanlarda şehirde Ermenilerin yaşadığı ancak Bizans'ın Ermenilere baskı yaptığı anlaşıyor. Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey akıncılarını bu bölgeye gönderdi ve Sivas şehri 1059'da ele geçirilip yağmalandıktan sonra akıncılar geri çekildi. Şehir ve bölgenin ele geçirilmesinde Bizans'ın da iktidarsızlığının etkisi vardır.⁶¹

Türklerin Sivas şehrine kalıcı bir hâkimiyet kurmaları 1071 Malazgirt zaferinden sonra olmuştur. Anadolu'da kurulan beyliklerden Danişmentliler, başta Niksar ve Sivas olmak üzere, Kayseri, Kastamonu ve Malatya arasındaki bölgelerde hâkimiyetlerini kurdular. Danişment lakabıyla şöhret kazanan Gümüş-Tekin Ahmet Gazi Sivas'a geldiği zaman şehir harabe halindeydi. Bizans İmparatoru R.Diogenes Malazgirt'e giderken şehri yakıp yıkmış, Ermenilerin bir kısmını da öldürmüştü.⁶²

Son olarak Danişment Gazi için ıkta olarak verilmiştir. Böylece de zamanla bu topraklar Danişment Gazi tarafından fethedilen topraklar olmuştur. Anadolu Selçuklu Devletinin Kurulunca da, Tokat Anadolu Selçuklu Devletinin egemenliğine dâhil olmuştur.

1.7. Tokat Ve Niksar Tarihi

Tokat etrafı dağlarla çevrilidir. Tokat şehri bu dağlar arasından inen bir dereден dolayı kurulmuştur. Bu dereye Kızıl-iniş ya da Tokat Suyu denir. Bu derenin şehir içindeki kısmına Behzat Deresi adı verilir. Tokat'ın batı kısmında Zile ilçesi, kuzey kenarının batısına doğru ise Turhal ilçesi vardır. Tokat, dört tarafa açılmış olan

⁵⁹ Gökbilgin, "Eyâlet-i Rûm", 51-53. Şimşirgil, "Rûm Beylerbeyliği", s. 290-292.

⁶⁰ Buket ÇELİK, Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774), Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.14.

⁶¹ Özdemir, a.g.e, s.259.

⁶² Osman Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996,s.132

bir yol güzergâhından meydana gelmiştir. Tokat'ın batısında Zile ilçesi, kuzey kenarının batısında ise Turhal ilçesi bulunur. Tokat, dört tarafa açılmış bir yol güzergâhından oluşur. Tokat'ta Gökdere üzerinden Suşehri ve Reşadiye'ye ulaşılır. Tokat'ın batısında ise; Lâdik, Taşova, Erbaa ve Niksar vardır. Tokat'ın tek gelişim sahası kuzeyinde yer alan ovasıdır. Yeni mahalleleri Yeşilırmak etrafında toplanırken eski mahalleleri kale etrafında toplanmıştır.⁶³

Tokat, Orta Karadeniz sahilinde İç Anadolu arasında önemli bir geçit yeridir ve aynı zamanda Yeşilırmak havzasında bulunur. Tokat adının nereden geldiği hakkında farklı görüşler var. İlk görüş, şehrin Togayit Türkleri tarafından kurulduğu ve isminin Togay kelimesinden türediği yönündedir. "Şehir isminin "surlu şehir" manasında tohkat veya "besili at" manasında tok-at sözcüğünden türediği düşünülmektedir. Wittek ise Tokat'ın Bizans şehri Dokeia olduğunu öngörür." Sargon Erdem, Tokat'ın eski adı olan Grekçe "dokeia" kelimesinin "çanak memleket" anlamına geldiği ve bu adın zamanla Tokat'a dönüştüğü düşüncesindedir. Şehrin etrafının tepelerle çevrili çukur bir yerde kurulmuş olması nedeniyle bu son fikrin doğru olma ihtimali daha yüksektir.⁶⁴

Tokat şehri; çeşitli maden yatakları, zengin su kaynakları ve bitki örtüsü ile coğrafi konumundan kaynaklı olarak zengin bir Anadolu şehridir. Ayrıca, jeopolitik konumu nedeniyle de önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bir şehrin coğrafi faktörleri ile insan unsuru yakından ilgilidir. Bu doğrultuda coğrafyanın yer altı ve yer üstü kaynaklarının zenginliği; tarım ve ticarete uygunluğu oranın tarihini de şekillendirir. Tokat'ta çeşitli uygarlıklar kurulmuş ve çok çeşitli toplumlar bu şehirde yaşamıştır. Tokat'ta yaşamış olan bu medeniyetler yaşadıkları dönemlerde çeşitli kültürel mirasları da bırakmışlardır.⁶⁵

Tokat ili, Anadolu'nun doğu ve güney kanadına giden yollar üzerinde kurulmuştur. Dolayısıyla Anadolu'da tarih öncesinde kurulmuş pek çok kadim medeniyetten izler taşır. Örneğin, Hititlerin gelenek ve göreneklerinin izlerini Tokat ilinin çevresinde bulmak mümkündür. Tokat'ta Hitit yerleşim yeri olan bir miktar höyük (alçak tepeler) kurulmuştur. Örneğin; bu yerleşim yerlerinden biri olan Tozanlı Vadisi,

⁶³ Mehmet Beşirli, "Tokat Voyvodalıği (1774-1842)", Belleten C. LXIX, Nisan 2003, s. 8.

⁶⁴ Ali Açık, "Tokat", TDV İslam Ansiklopedisi, C.41, 2012, s.219

⁶⁵ Sümeyra Göral, "Tokat Müzesi'ndeki Grek ve Roma Dönemi Altın Takıları", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019, s. 3.

Hıdırlık' tan itibaren doğuya gidildikçe daralır, Gümenek' ten itibaren ise genişlemektedir. Hititlerin tahmini yerleşim yeri ise, Tozanlı vadisine hâkim olan bir yer veya Kazova da olabilir.⁶⁶

Tokat şehri, Hitit ve Frig yerleşimleri ile ilişkilendirilir (M.) Ö. M.Ö. 2000-600 yıllarında bölgeye yayılmıştır. Tokat şehrinde M. Ö. 4. yüzyılda 5 farklı medeniyetin bulunduğu belirtilmiştir. Bunlar; Helen, Pers, Pontus, Bizans ve Roma medeniyetleridir. Dolayısıyla Tokat şehrinde ilk yerleşimler Eski Tunç Çağı'na dayanmaktadır.⁶⁷

Tokat'ın Türklerin hâkimiyeti altına alınması, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra olmuştur. Bu savaş sonucunda Emir Danişment şehri fethetmiştir. Bu şehir, saldırılar ve farklı devletlerin egemenliği altına girerek ayakta kalmıştır. Selçuklu, İlhanlılar ve Eretna Devletleri burada hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti döneminde ise Yıldırım Bayezid tarafından Darünnasr adı verilen şehir 1398 yılında fethedilmiştir.⁶⁸

Fatih Sultan Mehmet döneminde, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan tarafından Tokat şehri yıkıldı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Otlukbeli Savaşı'nı kazanmasıyla bölgede istikrar sağlandı. II. Bayezid döneminde Safevi Hükümdarı Şah İsmail Tokat'ta olduğu için Şiilik Tokat ve çevresinde yayıldı. Bölgeye askerî kuvvet gönderen Osmanlı Devleti İsyanları bastırdı ancak daha sonra da şehirde Celali İsyanları baş gösterdi. Bu isyanlar Tokat ve çevresinde güvenlik sorunlarına yol açtı ve bu karışıklıklar 17. yüzyılda yaşandı ve sonrasında da yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.⁶⁹

1880-1920 yılları arasında sancak statüsünde olan Tokat'ın merkez kaza dışında Erbaa, Niksar, Zile ve 1908'den itibaren de Reşadiye olmak üzere dört kazası vardır.⁷⁰ 1921-1923 yılları arasında liva olan Tokat Cumhuriyet döneminde ise vilayet statüsü kazanmıştır.⁷¹

Bir bölgenin veya coğrafi bir sahanın tarımsal özelliklerini ve buna bağlı olarak tarıma dayalı sanayileşmesini belirleyen en temel unsurların başında coğrafi konumu,

⁶⁶ Ersal Yavi, Tokat, Tokat Otelcilik Turizm A.Ş., Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. İstanbul 1986, s. 13.

⁶⁷ Sinan Çakan, "Tokat'taki Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Yer Alan Süslemeler", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2019, s. 4.

⁶⁸ Metehan Şahin, Türker Şimşek, "17-19. Yüzyıllarda Tokat'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı", Türk İdare Dergisi, S. 486, 2018, s. 300.

⁶⁹ "Tokat", Yurt Ansiklopedisi, s.7083-7084

⁷⁰ Ali Açikel-Abdurrahman Sağırılı, Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.1, Tokat 2005, s.25.

⁷¹ Tayyip Gökbilgin, "Tokat", İslam Ansiklopedisi, C. 12, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s.411.

yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri gelmektedir. Zira yetiştirilebilecek tarım ürünlerinin türünü ve miktarını bulunan yerin coğrafi konumu, iklimi ve yüzey şekilleri belirler. Bunun yanı sıra üretilcek ürünün/mamul maddenin pazara ulaştırılması açısından da coğrafi konum önemlidir. Bunun için Tokat'ın da bahsedilen özellikleri hakkında genel bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Tokat şehri Anadolu'da Karadeniz'in orta bölümünde bulunur. Ayrıca, 39°51'-40°55' kuzey enlemleri ve 35°27'-37°39' doğu boylamları arasında yer alır ve ilin kapsadığı alan 9.958 km²'dir. Karadeniz Bölgesi'nde yer alan ilin komşuları ise batıda Amasya, güneybatıda Yozgat, güneydoğuda Sivas, kuzeyde Samsun ve kuzeydoğuda Ordu illeridir. Tokat şehrinin yükseklik konumu 188 ve 2.870 arasında değişkenlik göstermektedir. Tokat'ta dağlar Çamlıbel ve Akdağ'dır. İlin önemli yer şekilleri yüksekliği artan sıra dağlar, alüvyonlu düzlükler, Çekerek, Tozanlı ve Kelkit sularının havzalarıdır.⁷²

Niksar ilçesi 918 km² yüzölçümüyle çok çeşitli doğal zenginliğe sahip, çekiciliği yüksek bir alandır. Dolayısıyla, ilçesinin yeryüzü şekilleri, farklı turizm türlerinde değerlendirilebilecek özelliktedir. Kelkit Vadisi'nin oluşturduğu Niksar Ovası tarımsal etkinlikler açısından oldukça değerlidir. Aynı zamanda Niksar Ovası, çiftlik turizmi gibi alternatif turizm türlerinin geliştirilebilmesi açısından da önemli değere sahiptir. Altyapı imkânlarının sağlanmasıyla beraber tarımsal etkinliklerin turizmle kaynaştırılarak yürütülmesi pek zor olmayacaktır. Niksar İlçesi yaylalar açısından oldukça zengindir. Çam içi Yaylası ilçenin önemli mesire yerlerindendir. Yayla deniz seviyesinden 1250 metre yüksekliktedir. Ziyaretçilerini etkileyen yemyeşil görüntüsüyle bilinmektedir. Yayla turizmi, karavan turizmi, kamping, hedef bulma, off-road gibi bazı turistik aktiviteler için altyapı imkânına sahip Çamiçi Yaylası, ilçenin önemli turizm noktalarıdır. Niksar' da ki diğer yaylalarda ve Çamiçi Yaylası'nda da çeşitli festival ve şenlikler düzenlenmesine rağmen, Çamiçi Yaylası'nın bilindiği kadar diğer yaylaları bilinmemektedir. Bu nedenle de çoğu alanları turizm açısından değerlendirilememektedir.⁷³

⁷² Serap Duran, Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 12-13.

⁷³ Emre Uçkun, Niksar İlçesinin Turizm Potansiyeli, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015 s.61.

Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki Niksar, Canik dağlarıyla çevrili ve verimli bir ovaya sahiptir. Kelkit çayının suladığı Niksar ovası, Karadeniz bölgesinin önemli ovalarından biridir. Bataklık halinde bulunan ova Cumhuriyet döneminde kurutularak tarım ve ziraat alanına dönüştürülmüştür.⁷⁴

Niksar Ovası; Kelkit ırmağının Fatlı kesiminde, Mansap istikametinde, Talazan köprü boğazına kadar devam eder, 8.000 hektar genişliğindedir. Niksar şehrinin Tokat il merkezine uzaklığı yaklaşık 60 km'dir. Komşu ilçelerine bakıldığında kuzeybatısında Erbaa, kuzey ve kuzeydoğusunda Akkuş, Aybastı ve Korgan, doğusunda Reşadiye, güneybatısında Tokat, güneydoğusunda Başçiftlik ve güneyinde Almus ilçeleri bulunmaktadır.⁷⁵

Antik çağlardan günümüze değin bir yerleşim alanı olan Niksar Kalesi ve çevresinde Roma ve Bizans dönemini yansıtan kalıntılar bulunmaktadır. Ancak Ayvaz su kaynağı çevresindeki tarihi kalıntılar da dikkate alınırsa, bu medeniyetler döneminde şehir dışındaki bu bölgede de yerleşim olduğu düşünülebilir.⁷⁶

Niksar Kalesi, Çanakçı ve Maduru Deresi arasındaki tepe üzerindedir. Şehrin tarihi bir geçmişi vardır. Şehir önce iki dere arasını dolduran Niksar Kalesinin yer aldığı tepede kurulmuştu. Zaman ilerledikçe nüfusun çoğalmasıyla şehir kale dışına taşarak ve özellikle güney, batı ve doğu yönlerinde yayılmaya başlamıştır.

Niksar'ın bazı köylerinde (Sorhun, Akıncı, Örenler, Oluklu, Tepeyatak, Mercimekdüzü, Ustahasan, Osmaniye, Fatlı, Dalkaya, Musapınarı ve Mahmudiye), özellikle Batum'dan gelen muhacirler yerleştirilmiştir.⁷⁷

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Niksar (Nekisar) şehri “Darülikbal” unvanıyla bilinirdi. Danişmentliler Malazgirt savaşından sonra şehri Bizanstan alarak, kendilerine merkez yapmışlardır.⁷⁸

1869 yılına ait Trabzon Vilayet Salnamesinde (TVS), Niksar'da 1 tekke, 41 mescit ve 17 cami; aynı zamanda 57 imam, 54 müderris ve 58 tanede ilim talebesinin

⁷⁴ Duygu Koç, “Niksar Şehrinde Kadına Yönelik Şiddetin Coğrafi Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 2021, s. 43.

⁷⁵ Koç, a.g.t, s. 43

⁷⁶ Eren Yürüdü, Niksar Şehir Coğrafyası, Çizgi Kitabevi, Konya, 2009, s.24.

⁷⁷ Orhan Özen, “Niksar Kazasında Muhacirin İskânı: Batum Muhacirleri Örneği (1877-1923)”, Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2021, s. 72

⁷⁸ M. Hanefi Bostan, “Niksar”, DİA, C. 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 119.

olduğu belirtilmiştir.⁷⁹

1903 ve 1907 yıllarında Tokat Sancağı ve buraya tabi olan Niksar, Erbaa ve Zile kazalarındaki nüfusa bakıldığında farklı millet ve inançtan insanların bir arada yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Ermeni, Protestan, Katolik, Kipti, Yahudi gibi farklı ulus ve inanışlardan kişiler bir aradadır. Bu durumda bize Tokat sancağında ve kazalarında sosyo-kültürel olarak çeşitliliğin olduğunu göstermektedir.

1.8. Niksar Kazasına Ait 2387 Numaralı Defter Hakkında Genel Bilgiler

Çalışmamızda kaynak olarak Osmanlı Devlet Arşivinde bulunan Nfs. d. 2387 numaralı defter kullanılmıştır. Nüfus defterleri fiziki yönden sınıflandırılırken çeşitli durumlara göre sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmalar defterin dış kapak tasarımında ebrulu, ebrusuz, ciltli ve ciltsiz olarak yapılmaktadır. Bunun yanı sıra defterdeki mevcut belgeler için varak usulü ya da sayfa usulü sayım yapılmaktadır.

Osmanlı Devlet Arşivi Nüfus Defterleri kataloğundaki Nfs. d. koduyla 2387 numarada kayıtlı bulunan defterin başlangıç tarihi H.1254/M.1838-1839' dur. Defter 20x53cm ebatlarında olup toplam 230 sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca defter ciltsiz ve ebrusuz olarak sınıflandırılmıştır. Deftere göre elde ettiğimiz veriler ışığında, Niksar nahiyesinde bulunan 29 mahalle ve burada yaşayan insanların aile bilgileri, fiziksel özellikleri, meslekleri, nereden geldikleri ve nereye gittikleri tespit edilerek dönemin demografik ve sosyo-kültürel yapısıyla alakalı bilgiler vardır.

Dönemin ekonomik ve askeri durumu sebebiyle sadece erkek nüfusun dikkate alındığı nüfus defterlerinde kişilerin fiziksel özellikleri, yaşları, meslekleri, aile isimleri, baba adları, askerde olanlar vs. hakkında bilgi, çeşitli sebeplerle gidenlerin veya gelenlerin, geldikleri ve gittikleri yerler tarihleriyle beraber verilmişti. Ayrıca yeni doğan ve ölümlerde tarihiyle birlikte verilmiştir.

Kişilerin yaşlarını belirtmek için zaman anlamıyla “*sinn*”, ay olarak belirtmek için “*mah*” ve defterde bulunan bebekler ve onların kaç günlük olduklarını belirtmek için “*yevm*” ifadeleri kullanılmıştır. Dönemin bu durumundan dolayı kayda alınan bu erkek nüfusun yaşları gösterilirken çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir. Yeni doğan kişiler “*tevellüd*” ifadesi gösterilmektedir. İkinci mahalleden itibaren bu ifade kullanılmaya

⁷⁹ H. 1286/M. 1869 tarihli TVS, s. 73.

başlanmıştır. Binevi bu ifadenin yeni kayıtlar için kullanıldığı da söylenebilir. Ayrıca mahalle sonlarında bu ifade kullanılırken yazınında biraz değiştiği görülmektedir. Sonrası eklendiği ve yazan kişinin değişmesiyle de yazının değişikliği defterde dikkatimizi çeken başka bir noktadır. 13-20 yaş aralığındaki kişiler “*şabb*” ve *şabb-ı emred*” ifadesi kullanılmıştır. Sözlükteki manasıyla henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç anlamındadır. 20-25 yaş aralığı için daha açık ifadeyle “*ter bıyıklı*” ifadesi kullanılmıştır.

Şahıslar kaydedilirken fiziksel ve diğer özellikleri de yazılmıştır. Kişilerin boyları kısa, orta, uzun, uzunca olarak tarif edilirdi. Bazen de kişinin boyu için “*gödeğin oğlu*” şeklinde ifade kullanılarak kısa boylu olduğu kastedilmiştir. Ancak maalesef boy uzunluğu ve kısalığı neye göre ve kime göre değerlendirildiği bilinmemektedir.

Belirli aralıklarla boy için kullanılan “uzunca” ifadesi çok daha uzun kişiler için kullanılmıştır. Bıyık ve sakal durumu kısalık-uzunluk durumu ve rengine göre tarif edilmiştir. Sakalı ya da bıyığı hiç olamayan veya az olanlar için “köse” ifadesine yer verilmiştir. Örneğin sakalı az olanlar için “köse kumral” gibi ifadeler kullanılmıştır. Saçı olmayanlar için ise “kel” kelimesi kullanılmıştır.

Kişiler hakkında defterin sunduğu bir diğer önemli ayrıntı ise mahallelerdeki kişilerin engel durumlarıdır. Bunlar; akli dengesi bozuk olanlar kişiler için “*meczub*”, sağır kişiler için “*asamm*”, yaralıları için “*mecruh*”, tek gözü bulunan kişiler için “*yekçeşm*”, körler için “*a'ma*”, felçli kişiler için “*agrec*”, gibi ifadeler kullanılmıştır. Ayrıca bir gözü mazur (bir gözü özürlü), ağzı yarık, parmaksız, burunsuz, çolak, meftun ve sağır tabirleriyle belirtilen engel durumlarına sahip kişilerde bulunmaktadır. Hastalıklı olduğunu belirten diğer ifade “*çor*” kelimesi olmuştur. Ancak çok fazla kişide görülen engel durumu değildir. Defterde kayıp anlamına gelen “*mefkud*” olarak kaydedilen kişiler de mevcuttur. Ayrıca ikiz olanların belirtildiği “*tevvam*” kelimesi de karşılaştığımız bir ifade olmuştur.

Mahallelerdeki nüfusun bazen azalması bazen hane sayısı az olmasına rağmen fazla olması mahalleler arası veya mahalleye gelenler ve mahalleden giden kişilerden kaynaklıdır. Giden kişiler “*reft*” olarak kaydedilirken, gelen kişiler için ise “*amed*”, kayıp olanlar için ise “*mefkud*” ifadesi kullanılmıştır. Bunun harici de kaçanlar için “*fırar*” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca ölen kişilerin isimlerinin üzeri kırmızı renkle çizilerek “*fevt*” yazılarak tarihi belirtilmiştir.

Defterde bazı yerlerde “*bu dahi*”, “*keza*” ifadeleri kullanılmıştır. Bunlar kendinden önceki kişi ile ilgili benzer bir özellik veya durumla karşılaşıldığında kullanılırdı. Dikkat çeken diğer konuda defterlerde kullanılan “*veled*” ve “*bin*” ifadeleridir. Bunlar oğul anlamına gelmektedir. Örneğin; “Osman veledi Salih (Salih’in oğlu Osman)”, “Ömer bin Yusuf (Yusuf’un Oğlu Ömer) gibi. “Evlat, oğul, torun” anlamında da kişi bilgisi verilirken kullanılan kelimeler vardır. “Hafidi Mehmet bin Mustafa” gibi.

1.9. 1838 Ve 1839 Yıllarında Niksar Kazasındaki Mahalleler Hakkında Genel Bilgiler Ve Adları

Aşağıdaki tabloda mahallere ait isimler 2387 numaralı defter ışığında değerlendirilmiş olup, elde edilen tüm bilgiler tabloya aktarılmıştır.

Tablo 1. 2387 Numaralı Defterde Yer Alan Mahalleler

Sıra	Mahalle Adı	Sıra	Mahalle Adı
1	Mahalle-i Taş Mektep	16	Mahalle-i Kazancı
2	Mahalle-i Bennak	17	Mahalle-i Bengiler
3	Mahalle-i Yusufşah	18	Mahalle-i Hacı Sancaktar
4	Mahalle-i Derun-ı Kale	19	Mahalle-i Çay
5	Mahalle-i Cami-i Kebir Ma'a Halil Efendi	20	Mahalle -i Çift pazar
6	Mahalle-i Çilehane Ma'a Kuz	21	Mahalle-Şiramir
7	Mahalle-i Hamamcı	22	Mahalle-i Hacı İbrahim
8	Mahalle-i Hangah	23	Mahalle-i Saraç Başı
9	Mahalle-i Kiremitli Mescid	24	Mahalle-i Sarıgözler
10	Mahalle-i Arab Hüseyin	25	Mahalle-i Dereçay
11	Mahalle-i Çon	26	Mahalle-i Maturi
12	Mahalle-i Ayvaz Önü	27	Mahalle-i Taş Oluk
13	Mahalle-i Hızarlar	28	Mahalle-i Hüsam
14	Mahalle-i Taşra	29	Mahalle-i Cedid
15	Mahalle-i Kayapaşa		

Mahalleden geçen isimler tabloda gösterildiği gibidir. Bunun harici görsellerde verildiği gibi defterin sonunda bir mahalle ve birde hanelik olmayan sonradan buraya yerleşen erkek nüfusuyla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

“Hanelik olmayıp kasabanın bazı mahallelerinde sakin olan Göçebeyan Haneha-yı mezkureler yirmi seneden beri Tozanlı ve Sivas kazalarından gelip eylenerek yerli hükmüne girmiş olduklarında ceride-i yerlüyana kayd ve izbar olunduğu”

Hane Sıra No	Kişi Adı	Sinn	Açıklama
1	Kelez oğlu osman bin Bektaş orta boylu kır sakallı	55	Muhtar
2	Oğlu Bektaş	10	
3	Diğer oğlu Mehmet	7	
4	Karındaşı Halil bin Bektaş orta boylu kırca sakallı	40	
5	Oğlu Halil	13	Fevt 1254
6	Diğer oğlu Mustafa	6	
7	Çaycı oğlu Halil bin Said uzunca boylu kumral sakallı	40	
8	Oğlu Ali	12	
9	Deftrerde yırtılmış okunmuyor		
10	Oğlu kara	2	
11	 Orta boylu ak sakallı	65	
12	Oğlu Ali orta boylu kumral sakallı	30	
13	Keşbioğlu mustafa bin hafız orta boylu sarı sakallı	20	
14	Oğlu Ali	7	
15	Karındaşı Mehmet bin hafız	7	
16	Amcasıoğlu Ömer bin hüseyin orta boylu kumral sakallı	35	
17	Resul oğlu İsmail bin Ali orta boylu sarı sakallı	35	
18	Oğlu Hasan	10	
19	Karındaşı İlyas bin Ali orta boylu sarı bıyıklı	30	
20	Oğlu Ahmet	6	
21	Diğer karındaşı Bekir bin Ali orta boylu sarı sakallı	25	
22	Oğlu Ali	1	
23	Deli Mehmet bin Ali orta boylu kır sakallı	70	
24	Oğlu Mehmet orta boylu sarı bıyıklı	22	

25	Diğer oğlu Ahmet kısa boylu şabb	16	
26	Diğer oğlu Ali	13	
27	Kulak oğlu Hüseyin bin Hasan uzun boylu sarı bıyıklı	22	
28	Karındaşı Bektaş bin Hasan	15	
29	Şeker oğlu Mehmet bin Hüseyin orta boylu kumral bıyıklı	30	
30	Kendik oğlu Ali bin Hüseyin orta boylu kara bıyıklı	20	
31	Binici oğlu Ali bin binici uzunca boylu kumral sakallı	30	

Niksar'ın bazı mahallelerinde Göçebeyan adıyla anılan bazı haneler varmış. Bunlar aslında Sivas ve Tozanlı'dan 20 sene önce buraya gelmişler, burada 20 senedir ikamet ettiklerinden artık yerli nüfus sayılmışlar ve nüfus defterine de yerli olarak kaydedilmişler.

Kaza-i mezkurda vaki kura ve çiftlikanda mütemekkin efrad-ı zukur ehl-i islam ber vech-i ati tahrir ve erkam olunur.

Divani tarafına Niksarî süvarilerden Hacı Ömer Ağa ve Avara Ağası zade İbrahim Ağa ve Sivasî Behram Paşa Çerağı zâde Murtaza Ağa bervech-i tîmar mutasarrıf olub ve Köse Sabri Paşa ve mezrağı büyük ve Geksi zeâmetleri hissesi dahî defter-i iltizâmatda karye-i mezbur arazisi dâhilinde kâin Selimiye arazisine Sivaslı Kömürlü zade Mehmed Ağa ve Niksarlı Haletrem zade Mustafa Ağa ve Zâim Süleyman Ağa ber-vech-i tîmar ve Sivasî Emin Ağa zade Osman Ağa ber-vech-i zeâmet mutasarrıf oldukları

Mâlikânesi, Kasaba-i Niksar'da vâki Halil Efendi Cami-i şerifine mevkuf olub tevliyeti Es'ad Efendi ve Hacı müezzın ve Muallim-i Sıbyan Ahmed Efendi ve Bekir Efendi ve Osman efendiler ve müşterekân-ı sâire ile ber-vech-i iştirak uhdelerinde olduğu.

Mahalle-i Tinyaba

Hane Sıra No	Kişi Adı	Sinn	Açıklama
1	İmamoğlu İbrahim bin Mehmet orta boylu kumral sakallı	50	Muhtar-ı Evvel-i Kadim
2	Akrabası Halil bin İbrahim orta boylu ak sakallı	70	
3	Oğlu Mehmet orta boylu sarı bıyıklı	25	
4	Hafidi Yusuf bin Mehmet	2	
5	İmamoğlu Hasan bin İbrahim kısa boylu kır sakallı	60	
6	Oğlu Dursun uzunca boylu kumral bıyıklı	25	
7	Hacı oğlu hacı bin Halil orta boylu kumral sakallı	40	
8	Oğlu Ali	10	
9	Diğer oğlu İbrahim	3	Fevt
10	Karındaşı oğlu sabi bin hacı orta boylu kır sakallı	60	
11	Oğlu Salih orta boylu ter bıyıklı	17	Redif
12	Diğer oğlu Mehmet	12	
13	Diğer oğlu Hüseyin	6	
14	Diğer oğlu Ahmet	4	
15	Diğer oğlu Kanber	2	Fevt
16	Diğer karındaşı oğlu Mehmet bin İbrahim orta boylu kara sakallı	30	
17	Oğlu Hüseyin	2	Fevt

18	Diğer oğlu Halil	Mah 1	
19	Diğer karındaşı oğlu Hasan bin İbrahim kısa boylu kara bıyıklı	22	
20	Molla Yusuf oğlu Yusuf bin kara orta boylu kumral sakallı	40	

Adı geçen kazanın köylerinde ve çiftliklerinde yerleşik olarak yaşamakta olan Müslüman erkek nüfus aşağıda yazılmıştır. Zamanında “Divani” denilen taraflar (bir mevki ya da köy olmalı) Niksarlı Hacı Ömer, İbrahim Ağa ve Murtaza Ağa’ya tımar olarak verilmiştir. Daha sonraları tımar sisteminden zeamet sistemine geçilmiştir. Zeamet sistemine geçildikten sonra tutulan İltizam Defterlerinde, Köse Sabri Paşa, Mezrağı Büyük ve Geksi arazilerinin bağlı olduğu Selimiye köyü de Divani denilen köy arazi içerisinde gösterilmiştir. Selmiye denilen yer zamanında Kömürlü zade Mehmed Ağa, Niksarlı Mustafa Ağa ve Zaim Süleyman Ağanın tımarı iken şimdi Sivasi Emin Ağa zade Osman Ağa buranın zeametine sahiptir.

Malikânesi Niksar Kasabasında bulunan Halil Efendi Camii’nin giderlerini karşılamak üzere vakfedilmiştir. Bu vakfın mütevellisi (yönetimi); Esad Efendi, Müezzinz ve Sıbyan Mektebi muallimi Ahmed Efendi ve Bekir Efendi ile diğer ortaklarına aittir.

Niksar kazasına bağlı mahalleleri ele almış olduğumuz 2387 numaralı nüfus defteri H. 1254 (M.1838) yılına aittir. Deftere göre yaptığımız değerlendirme de H.1254 (M.1838) yılında kazaya bağlı 29 mahalle bulunmaktadır. Mahalleler defterde “Mahalle-i” şeklinde verilmiştir. Bu defterde Niksar kazasına bağlı mahallelerde yaşayan kişilerin hane adları, adları, baba adları, çocukları, torunları, akrabalık ilişkileri, fiziksel özellikleri, özür durumları, meslekleri, doğumları, ölümleri, askerde olan kişiler ve görevleri gibi birçok konu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler ışığında da dönemi idari ve sosyo-kültürel anlamda değerlendirebilmekteyiz. Defterde yer alan mahallelerdeki hane ve nüfus durumu tabloda gösterildiği gibidir.

1.10. Mahallelerdeki Hane ve Nüfus Durumu

Mahalle-i Taş Mekteb: Mahalle 22 hane olup 55 kişidir.

Mahalle-i Bennak: Mahalle 24 hane, 85 kişidir.

Mahalle-i Yusufşah: Mahalle 17 hane ve 46 kişiden oluşmuştur.

Mahalle-i Derun-ı Kale: Mahalle 5 hanelik ve 11 kişiliktir.

Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi: Mahalle 19 hane olup 47 kişidir.

Mahalle-i Çilehane Ma'a Kuz: Mahalle 51 hane, 167 kişidir.

Mahalle-i Hamamcı: Mahalle 28 hane, 88 kişidir.

Mahalle-i Hangah: Mahalle 21 hane, 70 kişidir.

Mahalle-i Kiremitli Mescid: Mahalle 32 hane, 80 kişidir.

Mahalle-i Arab Hüseyin: Mahalle 5 hane, 14 kişiliktir.

Mahalle-i Çon: Mahalle 13 Hane, 33 kişidir.

Mahalle-i Ayvaz Önü: Mahalle 30 hane 83 kişidir.

Mahalle-i Hızarlar: Mahalle 29 hane, 63 kişidir.

Mahalle-i Taşra: Mahalle 33 hane, 103 kişidir.

Mahalle-i Kayapaşa: Mahalle 23 hane, 83 kişidir.

Mahalle-i Kazancı: Mahalle 28 hane olup, 102 kişidir.

Mahalle-i Bengiler: Mahalle 38 hane ve 118 kişidir.

Mahalle-i Hacı Sancaktar: Mahalle 15 hane, 36 kişidir.

Mahalle-i Çay: Mahalle 27 hane, 63 kişidir.

Mahalle -i Çift pazar: Mahalle 20 hane, 55 kişidir.

Mahalle-Şiramir: Mahalle 18 hane, 59 kişidir.

Mahalle-i Hacı İbrahim: Mahalle 9 hane, 19 kişidir.

Mahalle-i Saraç Başı: Mahalle 20 hane ve 42 kişidir.

Mahalle-i Sarıgözler : Mahalle 48 hane, 101 kişidir.

Mahalle-i Dereçay: Mahalle 16 hane, 57 kişidir.

Mahalle-i Maturi: Mahalle 40 hane, 169 kişidir.

Mahalle-i Taş Oluk: Mahalle 31 hane, 87 kişidir.

Mahalle-i Hüsam: Mahalle 28 hane, 81kişidir.

Mahalle-i Cedid: Mahalle 35 hane, 89 kişidir.

1.11. Muhtarlık Sistemi

Bazen toprakları tımar sahiplerine dağıtılır, vakıflara verilebilir veya bir şahsa malikâne olarak verilebilirdi. Öncesi konusu olduğu üzere Osmanlıda muhtarlık sistemi kurulana kadar, köy idareleri bazı görevlilere (köy kethüdası, karye ihtiyarı, köy imamı) verilirdi. Muhtar sözcüğü, "seçilmiş" anlamına gelir ve "halkın seçtiği bir kişi" olarak da bilinir. Muhtarlık kurumu II. Mahmut zamanında kurulmuştur. Muhtarlık teşkilatının ilk olarak 1829'da İstanbul'da uygulamaya konulduğu belirtilmektedir.⁸⁰

Teşkilatın kuruluş gayesi, İstanbul'a gelen göçler üzerinde kontrol sağlayarak mahallelerin giriş-çıkışlarını düzenlemek, kontrol etmek ve mahallelerin korumasız kalmasını engellemektir. Ayrıca da en önemlisi devlet idaresi ile ilgili yapılan doğruluğu olmayan haberleri önlemektir. Bu denetim sağlanınca halkın yönetimle olan ilişkileri daha sistemli ilerletilmesi amacıyla İslam mahallelerinde muhtar bulunurdu. Reaya mahallelerinde ise kâhya ve muhtar namıyla başka hizmetli memur bulunmaktadır.

Teşkilatın kuruluş gayesi, İstanbul'a gelen göçler üzerinde kontrol sağlayarak mahallelerin giriş-çıkışlarını düzenlemek, kontrol etmek ve mahallelerin korumasız kalmasını engellemektir. Ayrıca devlet idaresi ile ilgili yapılan doğruluğu olmayan haberleri önlemektir. Bu denetim sağlanınca halkın yönetimle olan ilişkileri daha sistemli ilerletilmesi amacıyla İslam mahallelerinde muhtar bulunurdu. Reaya mahallelerinde ise kâhya ve muhtar namıyla başka hizmetli memur bulunmaktadır. Bu denetim sağlanınca halkın yönetimle olan ilişkileri daha sistemli ilerletilmesi amacıyla İslam mahallelerinde muhtar bulunurdu. Reaya mahallelerinde ise kâhya ve muhtar namıyla başka hizmetli memur bulunmaktadır. Muhtarlık teşkilatının günümüzdeki anlamıyla idari bir birim olarak ortaya çıkması, II. Mahmut Dönemi'nde İstanbul'da başlamıştır. Teşkilat İstanbul'dan sonra taşrada oluşturuldu ve bir idari birim olarak görülmeye başlandı. Teşkilatın bu oluşum ve gelişim evresinde kırsal kesimde, halkı Müslüman olan her köyde, halkın katılımıyla birinci ve ikinci muhtar olmak üzere 2 kişi belirlenmiştir. Bunlar

⁸⁰ Nevzat Topal, Aksaray Sancağı Mahalle ve Karye İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835), Gaziantep University Journal of Social Sciences, 2017 s. 524.

seçilen kişiler hkmetin onayı alındıktan sonra kendilerine resm mühür verilmiş ve görevlerine başlamışlardır.

Muhtarlık teşkilatı taşrada, 1833 yılında Kastamonu’da Mütesellim Dede Mustafa Ağa tarafından İstanbul’da uygulanan muhtarlık sistemi halk tarafından da benimsenmiş ve halkın takdirini kazanmış uygulamadır. Her mahallede halk nezdinde saygınlığı olan tecrübeli, namuslu ve becerikli kişiler muhtar olarak seçilmişlerdir.⁸¹

Muhtarlık makam mahallede "muhtar- sani", "muhtar- evvel" ve "muhtar- karye" şeklinde üç şekilde belirlenmiştir. Muhtar-evvel; karyenin ilk muhtarı, muhtar- sani; karyenin ikinci muhtarıyd. Muhtar- karye ise karyedeki tek muhtar olarak kaydedilirdi.

1.12.Mahalle Muhtarları

Niksar mahallelerinde bulundukları mahalleler ve isimleri aşağıdaki tabloda verildiği gibidir.

⁸¹ Ali Akyıldız, “Muhtar” TDV İA, C. 31, İstanbul, 2006, s. 52.

Tablo 2. 1838 Yılında Niksar Mahalle Muhtarları

Mahalle Adı	Muhtar Adı	Mahalle Adı	Muhtar Adı
Mahalle-i Taş Mekteb	-	Mahalle-i Kazancı	-
Mahalle-i Bennak	Topal oğlu Osman bin İbrahim	Mahalle-i Bengiler	-
Mahalle-i Yusufşah	-	Mahalle-i Hacı Sancaktar	-
Mahalle-i Derun-ı Kale	-	Mahalle-i Çay	-
Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi	-	Mahalle-i Çiftepazar	-
Mahalle-i Çilehane Ma'a Kuz	-	Mahalle-Şiramir	-
Mahalle-i Hamamcı	-	Mahalle-i Hacı İbrahim	-
Mahalle-i Hangah	-	Mahalle-i Saraç Başı	-
Mahalle-i Kiremitli Mescid	-	Mahalle-i Sarıgözler	-
Mahalle-i Arab Hüseyin	-	Mahalle-i Dereçay	-
Mahalle-i Çon	-	Mahalle-i Maturi	-
Mahalle-i Ayyaz Önü	Cirid oğlu Mehmet bin Hasan	Mahalle-i Taş Oluk	-
Mahalle-i Hızarlar	Türkmen oğlu Hacı Ahmet bin Ömer	Mahalle-i Hüsam	-
Mahalle-i Taşra	-	Mahalle-i Cedid	-
Mahalle-i Kayapaşa	-		

Mevcut kaynaklardan da görüldüğü üzere her mahalleye muhtar ataması yapılmamıştır. Genellikle nüfusu fazla olan mahallelere muhtar ataması yapılmıştır. Bu nedenle de her mahallede muhtar ismi de geçmemektedir. 2387 numaralı defterde Bennak, Ayvaz Önü, Hızarlar mahallelerine muhtar ataması yapıldığı görülmektedir. 1838 yılında, Bennak mahallesinde Topal oğlu Osman bin İbrahim, Ayvaz Önü mahallesinde ise Cirid oğlu Mehmet bin Hasan muhtar-ı sani olarak geçmektedirler. Hızarlar mahallesinde ise Türkmen Oğlu Hacı Ahmet bin Ömer muhtarı evvel olarak gösterilmektedir. Diğer mahallelerde ise muhtarı evvel veya muhtar-ı sani ifadelerine rastlanılmamıştır.

1.13. Din Görevlileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda önde gelen kurumlardan biri olan imamlık, zamanla değişimlere ve dönüşümlere uğrayarak günümüzde büyük bir öneme sahip hale gelmiştir.⁸² Arapça bir kelime olan "imam" cemaatin önüne geçmek, yol göstermek anlamında yorumlanabilir. Görevleri doğrultusunda da Müslüman nüfusa hizmet ederlerdi.

Mahallelerde de görüldüğü üzere, toplumda görevini yapan, toplumda da saygınlığa sahip kişilerdi. Sıradan bir görevli değil, padişahın atamasıyla göreve getirilirlerdi. Bu yetkiyle sadece dini işlerle uğraşmazlar, ayrıca devleti de temsil ederlerdi. Tüm bu görevlerinin yanı sıra Şehir yapılanmasında, mahalle ve köylerde İslam dininin temsilcisi de imamlardı. İmamlar, konumlarından dolayı devlet ve reaya tarafından saygı gören kişiler olmuştur. Genellikle reaya tarafından sevilen kişiler olarak seçilirlerdi. Bu durumun da devlet ile reaya arasında güçlü bir iletişim sağladığını söyleyebiliriz.

İmamların göreve gelişleri defterde “Baberat-ı ali imam-ı cami-i ...” şeklinde belirtilmiştir. Bazı mahallelerden gönüllük esasına göre geldikleri belirtilirken, bazı mahallelerde de aldıkları ücretler ve nasıl ödendiği ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Bazı mahallelerde belirli ücret karşılığı yapılan imamlık bazı mahallelerde gönüllülük esasına dayanmaktadır.

⁸² Ümit Güler, “Osmanlı Döneminde İmamların Mesleki Hayatlarında Karşılaştıkları Sorunlar (18.Yüzyıl Diyarbakır Eyaleti Örneği)”, İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD), C., 4, S. 1, Batman 2019, s. 1.

1.14.Mahallelerdeki Din Görevlileri

Bu tabloda da mahalledeki din görevlileri, mahalleleri ve isimlerine değinilmiştir.

Tablo 3. 1838 Yılında Niksar Mahallesinde İmam-Hatip Ve Vaizler

Sıra No	Mahallenin İsimleri	İmam –Karye İmamı– Hatip- Vaiz
1	Mahalle -i Taş mekteb	-Mehmed Efendi bin Veli. -Hafız Mehmet efendi kebir-i şerif Mehmet -Hatip oğlu Bekir bin Mustafa
2	Bennak	-Abdülhakizade Mehmet efendi bin Ahmet
3	Mahalle-i cami-i kebir ma halil efendi	-Bektaş oğlu hacı halil efendi bin Mehmet
4	Mahalle –i çilehane ma’a Kuz	-Musa bey zade ömer efendi bin İbrahim -Müezzın hacı abdulvahhab efendi bin Mehmet -Kerebin oğlu molla salih bin salih - Karayakalı molla Mehmet bin hasan
5	Mahalle-i kiremitli mescid	- Şeyh Mehmetzade hafız ömer efendi bin Mehmet
6	Mahalle-i Hızarlar	- Hüseyin efendizade ali efendi bin salih
7	Mahalle-i Taşra	- Nakibzade Ahmet efendi bin Mehmet
8	Mahalle-i Kazancı	- Hacı Ganizade Abdullah Bin Ahmet

		- Uzun Oğlu Hafız Hüseyin Efendi bin Abdulvahhab
9	Mahalle-i Bengiler	- Şeyh İbrahimzade Abdulhalim Efendi bin İbrahim -Emir İsmail Oğlu Hafız Ali bin İsmail - Çakırzade Mehmet Efendi bin İbrahim
10	Mahalle-i Çay	- Tiryakizade Mustafa Efendi bin Salih
11	Mahalle-i saraç başı	-Dinginzade Şeyh İbrahim Efendi bin İbrahim
12	Mahalle-i Sarıgözler	- Topçuoğlu İsmail bin Abdullah
13	Mahalle-i dereçay	- Ecinzade İbrahim Efendi bin Halil - Biraderzadesi Mehmet - Diğer Biraderzadesi Ahmet - Diğer Biraderzadesi Mustafa
14	Mahalle-i Ayvazönü	-Kürt imamoğlu Karye imamı Molla Said bin Mehmet
15	Mahalle-i Taş Oluk	-Mahalle imamı Salih bin Ali

Yukarıdaki tabloda mahalledeki din görevlileri ve bulundukları mahalleler gösterilmiştir. Mahallelere atamalar olduğu gibi gönüllülük esasına görevde göreve gelenler olmuştur. Bunlardan bahsedilirken “Mahalle-i... demekle maruf mescidin imameti bervech-i hasbi idüğü” şeklinde ifade kullanılmıştır. Atama ile geldiklerini ifade etmek içinde “Bâberat-ali imam-i cami-i mezbur” ibaresi kullanılmıştır. Mahallelerde alınan ücretler veya ne karşılığı ücretlerin ödeneceği de aynı şekilde not düşülmüştür. Bazı yerlerde dükkânlar kiraya verilerek maaşlar ödenirdi. Bazı mahallelerde de bu maaşlar “Cami-i kebir namıyla benam olup senevi Tokat gümrüğünden olmak üzere Hatibi kırk ve imamı on altı ve müezzini yirmi dört ve vaizi yirmi gurus ve zaife

mutasarrıf olup ve kasaba çubuk kavak mezrasının guruşun tam malikanesi dahi ferraşına merbut olduğu” şeklinde not düşölerek ödendiğı belirtilmiştir. İmamı, müezzini, ferraşcı dahi not düşölümüştür.

1.15.Diğer Görevliler

Yukarıda bahsettiğimiz Din görevlilerinin haricinde farklı mesleklerde mahallelerde mevcuttur. Bunlar aşağıdaki tabloyla belirtilmiştir.

Tablo 4. H.1254/M.1838 Tarihli 2387 Numaralı Defterde Kayıtlı Meslek Nüfusu Dağılımı

No	Meslek	Kişi Sayısı
1	İmam	7
2	Müderriş	6
3	Nalband	5
4	Dersiam	2
5	Bahçivan	19
6	Ferraş	3
7	Attarcı	10
8	Tekke-nişin	1
9	Naib	1
10	Çoban	8
11	Çavuş	14
12	Muytab	3
13	Harir ve hakani ağası	1
14	Katib-i jurnal	1
15	Müteahhid	1
16	Mahkeme Katibi	1
17	Tuzcu	2
18	Dikici	4
19	Hamamcı	4

20	Hızarcı	5
21	Kilci	5
22	Molla	19
23	Hafız	21
24	Çizmeci	22
25	Manav	26
26	Oduncu	22
27	Ekinci	87
28	Etıbbı	12
29	Debbağ	34
30	Semerci	10
31	Çarıkçı	2
32	Sail	10
33	Kalaycı	1
34	Kilitçi	1
35	Çerçi	6
36	Softa	1
37	Aşçı	3
38	Derviş	20
39	Ekmekçi	10
40	Terzi	13
41	Kavvas	4
42	Yüncü	11
43	Sail	10
44	Müftü	1
45	Tahmisçi	2
46	Tüccar	4
47	Irgad	38
48	Berber	12
49	Amele	34
50	Tüfenkçi	2

51	Kalyoncu	1
52	Teb'a	19
53	Saka	3
54	Kolcu	4
55	Natır-bekçi	1
56	Dülger	1
57	Eskici	11
58	Çoban	8
59	Sürücü	7
60	Süpürgeci	1
61	Çörekçi	1
62	Nalçacı	1
63	Dellal	3
64	Keçeci	3
65	Sığircı	3
66	Yemenici	15
67	Kiremitçi	2
68	Kasab	2
69	Hallaç	2
70	Kethüda-kızır	5
71	Hamal	2
72	Demirci	15
73	Duhhancı	2
74	Kaşıkcı	1
75	Sinekçi	1
76	Katırcı-bargirci	8
77	Kirişçi	3
78	Kahveci	4
79	Nüvvab	1
80	Saraç	4
81	Mumcu	1

82	Urgancı	5
83	Yamacı	1
84	Değirmenci	5
85	Yorgancı	1
86	Kâtip	3

Defterde geçen meslekler tablodaki gibidir. Mahallere kimi çalışanlar gönüllülük esasına göre gelirken bazıları da atama olarak gelirlerdi. “Cami, Cami-i kebir” namıyla beyan olub senevi Tokat gümrüğünden olmak üzere Hatibi kırk ve imamı on altı ve müezzini yirmi dört ve vaizi yirmi gurus ve zaife mutasarrıf olub ve kasaba çubuk kavak mezzasının gurusun tam malikanesi dahi ferraşına merbut olduğu” böyle bir ifadeyle imamın, müezzinin, vaizin yanısıra feraş dediğimiz temizlikçinin bile aldığı, alacağı, nasıl görevlendirildiği vs. anlatılmaktadır.

2. BÖLÜM

NİKSAR KAZASI'NIN 2387 NUMARALI NUFUS DEFTERİNE GÖRE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

2.1. 1838 Ve 1839 Yıllarında Niksar Mahalle İsimleri Ve Aile İsimleri

Nüfus defterlerinde kişiler kaydedilirken, ilk olarak aile ismi, kişi ismi ve son olarak da babanın ismi yazılırdı. Bu nedenle kayıtlarda kim hangi aileye mensup, kimin torunu veya oğlu, kimin kardeşi vs. bunlar gayet açık şekilde belirtilirdi.

Aşağıda verdiğimiz tabloda H.1254 (M.1838) yılına ait 2387 numaralı defterden edindiğimiz bilgilere dayanarak mahallelerde kullanılan aile isimleri ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 5. 1838 ve 1839 Yıllarında Niksar Mahalle İsimleri ve Aile İsimleri

Sıra		Mahalle Adı	Doğan Kişi Sayısı	Ölen Kişi Sayısı
1		Mahalle-i Taş Mekteb	-	2
2		Mahalle-i Bennak	3	3
3		Mahalle-i Yusufşah	2	1
4		Mahalle-i Derun-ı Kale	-	2
5		Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi	1	2
6		Mahalle-i Çilehane Ma'a kuz	4	13
7		Mahalle-i Hamamcı	1	12
8		Mahalle-i Hangah	1	10
9		Mahalle-i Kiremitli Mescid	-	6
10		Mahalle-i Arab Hüseyin	-	3

11		Mahalle-i Çon	-	1
12		Mahalle-i Ayvaz Önü	1	4
13		Mahalle-i Hızarlar	2	8
14		Mahalle-i Taşra	2	6
15		Mahalle-i Kayapaşa	3	4
16		Mahalle-i Kazancı	1	15
17		Mahalle-i Bengiler	5	9
18		Mahalle-i Hacı Sancaktar	1	-
19		Mahalle-i Çay	-	5
20		Mahalle -i Çiftepazar	2	12
21		Mahalle-Şiramir	-	-
22		Mahalle-i Hacı İbrahim	-	1
23		Mahalle-i Saraç Başı	-	5
24		Mahalle-i Sarıgözler	4	8
25		Mahalle-i Dereçay	-	10
26		Mahalle-i Maturi	1	7
27		Mahalle-i Taş Oluk	2	6
28		Mahalle-i Hüsam	-	5
29		Mahalle-i Cedit	2	3

Tabloda verilen aile isimlerine baktığımız da, aile isimlerinin birçok mahallede ortak olduğunu görmekteyiz. Caniklioğlu, sürücüoğlu, Parmaksızoğlu, İmamoğlu gibi örnek gösterilebilir. Caniklioğlu, iskefsürlüoğlu, Türkmenoğlu, Ahışhavi oğlu gibi aile isimleri de ailenin coğrafi olarak ve köken olarak ait oldukları bölgelere nispetini ifade etmektedir. Bazı mahallelerdeki aile isimlerine bakıldığında mahalle isminin ailenin isminde geldiğini söyleyebiliriz. Örneğin; Hızarlar Mahallesi Hızarcıoğlu ailesinin ismiyle kaydı tutulmaya başlanmıştır. Mahallelerde kullanılan aile isimlerinin genel

olarak dedelerinin veya babalarının adı, meslek, lakap ve fiziki özelliklerine göre belirlendiği görülür.

Aile isimlerinin bir kısmı dini değerler dikkate alınarak verilmiştir. Hacı, müezzin, seyyid, müftü, molla, hülefa, hoca, imam ve derviş gibi aile isimleri vardır. Bunun yanı sıra berber, çoban, nalbant gibi meslek bildiren lakaplarda kullanılmıştır. Bazı mahallelerde. Tombul oğlu, Köse oğlu, Parmaksız oğlu, Çolak oğlu, Topsakal oğlu gibi kişinin fiziksel özelliklerine vurgu yapan ifadelerle de isimler verildiği olmuştur.

2.2. 2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Mahallelerde Kullanılan Şahıs

İsimleri

Çalışmamızda kullandığımız deftere göre mevcut mahalledeki kullanılan isimlere geçmeden önce Türklerdeki isim koyma geleneğinden söz edelim. İsim koymak kişiye bir aitlik hissi verir. Tarih boyunca da insanlar isim alma, isim kazanma ve o kazanılan isim için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Türk geleneklerinde ad kazanma geleneği olduğu gibi diğer toplumlarında bu gelenek mevcuttur. İsim koyma zamanla değişikliklere uğramıştır ancak Eski Türklerden beride süregelmektedir. İsim koyma geleneği dini kaynaklı, kültürel kaynaklı ya da akraba ilişkisi ile alakalı olarak çeşitli usullerle vardır.

Çevirisini yaptığımız 2387 numaralı nüfus defterinde kullanılan isimler genellikle bir yönden ağır basan isimler olmuştur. Örneğin bir isim islamı açıdan değerli kabul ediliyorsa çoğunlukla o isme yoğunlaşabiliyordu. Mehmet, Ahmet, Hasan, Ömer, Osman, Hüseyin gibi isimlerin birçok kişi tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Niksar mahallerine ait 1838 yılına ait incelenen 2387 numaralı nüfus defterinde yer alan kişi adları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6. 2387 Numaralı Nüfus Defterine Göre Mahallelerde Kullanılan Şahıs

İsimleri

Sıra	İsim	Sayı	Sıra	İsim	Sayı
1	Mehmed	456	42	Tahir	1
2	Hüseyin	93	43	Dursun	2
3	Ali	212	44	Abdullatif	2
4	Mustafa	261	45	Muhammed	3

5	Hasan	114	46	Said	6
6	İbrahim	3	47	Şerif	6
7	Ahmed	253	48	Fazlı	4
8	Osman	189	49	Abidin	4
9	Halil	92	50	Davud	3
10	Ömer	121	51	Emin Mehmed	5
11	Salih	201	52	Kamil	1
12	İsmail	68	53	Celil	1
13	Süleyman	58	54	Kasım	6
14	Abdullah	97	55	Memiş	35
15	Veli	5	56	Veis	3
16	Ebubekir	13	57	Arif	4
17	Mahmud	13	58	Yahya	4
18	Yusuf	25	59	Sadullah	1
19	Musa	8	60	Durmuş	15
20	Abdurrahman	45	61	Seyyid	2
21	Bekir	52	62	Abdolvahhab	6
22	Emin	37	63	Emrullah	13
23	Abdulkadir	20	64	Derviş Mehmet	10
24	Bektaş	26	65	Derviş Ahmet	1
25	Esat	1	66	Derviş Halil	2
26	Feyzullah	18	67	Derviş Salih	1
27	Hamza	4	68	Derviş Hüseyin	1
28	Hurşid	2	69	Derviş Ali	1
29	Eyüb	5	70	Derviş Muhammed	1
30	Resul	1	71	Lütfullah	4
31	Cengiz	1	72	Timur	2
32	Abdulgazi	1	73	Ataullah	1
33	Receb	19	74	Derviş	1
34	Kahraman	1	75	Fethullah	1
35	Zekeriya	1	76	Abdurrezzak	1

36	Saduk	1	77	Emir Mehmet	1
37	Ziya	1	78	Abdulhalim	4
38	Abdulkerim	1	79	Abdulhamid	2
39	Sadık	1	80	Yakub	2
40	Mehmet Tahir	1	81	Emir	1
41	Zuhuri	1	82	Kemal	1

1838 yıllarında Niksar mahallelerinde kullanılan isimler ve bu isimleri kullanan kişilerin sayılarına bakıldığında isimler yoğunluk olarak peygamberin sıfatları, dört halife ismi, peygamberin torunlarının isimlerinin kullanıldığını söyleyebiliriz. Günümüzde hala devam eden, doğan çocuğa aile büyüklerinin ve yakınlarının adları olarak dedenin ve babanın isimleri verilmesi de defterde dikkat çeken bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelemiş olduğumuz nüfus defterleri doğrultusunda nahiye H.1254 (M.1838) yılında toplam 82 farklı isim kullanıldığı tespit edilmiştir. Tabloyu incelediğimizde nahiyeye bağlı mahallelerde en fazla kullanılan isimlerin Mustafa, Mehmet, Ali, Hasan, Ömer, Salih Osman olduğunu görmekteyiz. Mehmet ismi en çok kullanılan isimdir. Yine mahallelerde sadece bir kez kullanılan 26 isim mevcuttur. Ayrıca “Mehmet Emin, Mehmet Memiş, Mehmet Tahir” gibi çift isme sahip olanlar ise çok azdır. Ayrıca Derviş ismi tek başına kullanılmasının yanı sıra Emir Mehmet, Derviş Mehmet, Derviş Ahmet, Derviş Halil, Derviş Salih, Derviş Hüseyin, Derviş Ali ve Derviş Muhammed olarak da kullanılmıştır. Sonucunda da defterde birlikte toplam 23 kişi için çift isim kullanılmıştır. Burada da çift isim kullanımının yaygınlığı belirtilmiştir.

Mevcut tabloda en fazla kullanılan isimler Mehmed, Ali, Mustafa, Salih, Hasan, Ömer, Osman iken, sadece bir defaya mahsus kullanılan isimler Emir, Emir Mehmet, Esat, Kemal, Hamza, Resul, Cengiz, Derviş Ahmet, Derviş Salih, Derviş Hüseyin, Derviş Ali ve Derviş Muhammed, Sadullah, Celil, Kâmil ve Tahir isimleridir. Tablonun geneline bakıldığında ise tekrarlanan isimlerin, defterde kişinin ya dedesi ya da daha öncesi vefat etmiş bir yakının ismi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda ise kendisinden önce vefat eden bir kardeş ya da akraba isminin de yeni doğana verildiği olmuştur.

2.3. 1838 Yılında Nüfusun Yaş Dağılımı

Mahalle nüfusunun yaş dağılımına bakacak olursak orta yaş daha ağırlıklı gelmektedir. Tabloda da bu veriler verilmiştir.

Tablo 7. 2387 Deftere Göre Nüfusun Yaş Dağılımı

Yaş	Kişi	Yaş	Kişi	Yaş	Kişi	Yaş	Kişi	Yaş	Kişi
1	47	21	15	41	8	61	59	81	-
2	67	22	71	42	24	62	3	82	-
3	46	23	12	43	7	63	2	83	-
4	69	24	27	44	19	64	3	84	-
5	78	25	78	45	47	65	10	85	1
6	37	26	9	46	6	66	2	86	-
7	50	27	28	47	12	67	1	87	-
8	34	28	19	48	9	68	-	88	-
9	25	29	16	49	6	69	6	89	-
10	45	30	65	50	56	70	23	90	-
11	17	31	8	51	5	71	-	91	-
12	37	32	64	52	7	72	-	92	-
13	38	33	14	53	3	73	-	93	-
14	42	34	14	54	1	74	-	94	-
15	38	35	86	55	22	75	7	95	-
16	33	36	8	56	2	76	1	96	-
17	49	37	22	57	3	77	-	97	-
18	38	38	34	58	5	78	-	98	-
19	26	39	11	59	1	79	-	99	-
20	46	40	61	60	39	80	6	100	-

Niksar mahallelerinde yaş dağılımına baktığımızda kişiler kaydedilirken “sinn, yevm ve mah” ifadeleri kullanılarak kaydedilmiştir. En büyük olarak 85 yaşında bir kişi bulunurken, tabloya ek olarak en küçük ise gün anlamına gelen “yevm 1” yani bir günlük olarak kayda geçmiştir. “Ay” anlamına gelen “mah” kelimesi ile ise 32 kişi kayıtlıdır.

2.4. Nüfusun ve Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı

Nüfus defterlerinin incelenmesinin en önemli amacı nüfusun sayısal değerini ortaya koymaktır. Bu nedenle de incelenen defter aracılığıyla da Niksar mahallelerinin sayısal dağılımına ulaşılabilmektedir. İncelenen 2387 numaralı nüfus defterine göre mahallede toplamda 29 mahallenin kaydı tutulmuştur. Defterin en sonunda “Haneleri olmayıp kasabanın bazı mahallerinde sakin olan göçebeyan. Haneha-yı mezkureler yigirmi seneden berü Tozanlu ve Sivas kazalarından gelüb eğlenrek yerlü hükmüne girmiş olduklarından ceride-i yerlüyana kayd ve izbar olunduğu” ise şeklinde bir ifade verilerek 20 kişinin kaydı tutulmuştur. Bu ifadeden hareketle Sivas ve Tozanlıdan gelerek buralara yerleşmiş kişilerdir. Bunların haneleri olmamakla birlikte bazı mahallelerde oturmaktadırlar.

Tablo 8. Nüfusun ve Hanelerin Mahallelere Göre Dağılımı

Sıra No	Mahalle Adı	Hane	Nüfus	Sıra No	Mahalle Adı	Hane	Nüfus
1	Mahalle-i Taş Mekteb	22	51	16	Mahalle-i Kazancı	28	102
2	Mahalle-i Bennak	24	85	17	Mahalle-i Bengiler	38	118
3	Mahalle-i Yusufşah	17	46	18	Mahalle-i Hacı Sancaktar	15	36
4	Mahalle-i Derun-ı Kale	5	11	19	Mahalle-i Çay	27	63
5	Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi	19	47	20	Mahalle -i Çift pazar	20	55
6	Mahalle-i Çilehane Ma'a Kuz	51	167	21	Mahalle-Şiramir	18	59
7	Mahalle-i Hamamcı	28	88	22	Mahalle-i Hacı İbrahim	9	19

8	Mahalle-i Hangah	21	70	23	Mahalle-i Saraç Başı	20	42
9	Mahalle-i Kiremitli Mescid	32	80	24	Mahalle-i Sarıgözler	48	101
10	Mahalle-i Arab Hüseyin	5	14	25	Mahalle-i Dereçay	16	57
11	Mahalle-i Çon	13	33	26	Mahalle-i Maturi	40	169
12	Mahalle-i Ayvaz Önü	30	83	27	Mahalle-i Taş Oluk	31	87
13	Mahalle-i Hızarlar	29	63	28	Mahalle-i Hüsam	28	81
14	Mahalle-i Taşra	33	103	29	Mahalle-i Cedit	35	89
15	Mahalle-i Kayapaşa	23	83				20

Tabloya bakıldığında en fazla nüfusa sahip mahalle Maturi isimli mahalledir. Hane sayısı da 40 olarak kaydedilmiştir. Başka mahallelere bakıldığında hane sayısı fazla olmasına rağmen nüfusa çok olmayan mahalleler bulunmaktadır. Örneğin; Mahalle-i Taşra'da hane sayısı 103 ancak kişi sayısı daha azdır. Buda o mahalledeki doğum ve ölüm oranlarına dikkat çekmektedir.

Mahalle-i Taş Mektep 51, Mahalle-i Bennak 85, Mahalle-i Yusufşah 46, Mahalle-i Derun-ı Kale 11, Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi 47, Mahalle-i Çilehane ma'a Kuz 167, Mahalle-i Hamamcı 88, Mahalle-i Hangah 70, Mahalle-i Kiremitli Mescid 80, Mahalle-i Arab Hüseyin 14, Mahalle-i Çon 33, Mahalle-i Ayvaz Önü 83, Mahalle-i Hızarlar 63, Mahalle-i Taşra 103, Mahalle-i Kayapaşa 83, Mahalle-i Kazancı 102, Mahalle-i Bengiler 118, Mahalle-i Hacı Sancaktar 36, Mahalle-i Çay 63, Mahalle-i Çift pazar 55, Mahalle-i Şiramir 59, Mahalle-i Hacı İbrahim 19, Mahalle-i Saraçbaşı 42, Mahalle-i Sarıgözler 101, Mahalle-i Dereçay 57, Mahalle-i Maturi 16, Mahalle-i Taş Oluk 87, Mahalle-i Hüsam 81 ve Mahalle-i Cedit ise 89 kişi olarak kaydedilmiştir.

2.5. Engelliler

İncelediğimiz defterde mahallelerde çok fazla olmamak koşuluyla engelli bireylerin kayıtlarına da rastlanılmıştır. Aşağıdaki tabloda bu engellilerin durumları ve sayıları verilecektir.

Tablo 9. 2387 Numaralı Deftere Göre Niksar Mahallelerinde Engelliler

Sıra No	Engel Durumu	Sayısı
1	Topal	6
2	Ağrec	5
3	Yek-çeşm	6
4	Meczub	4
5	Parmaksız	2
6	Müşevveş	2
7	Mecruh	3
8	Asamm	1
9	Sağır	1
10	Çolak	7
11	Kambur	1
12	Kör	2
13	Ağzı yarık	1

Engelli; zihinsel, bedensel, duyuşsal, ruhsal ve sosyal yeteneklerini kaybeden ve günlük hayatta uyum sağlama zorluğu çeken, korunma, bakım, iyileştirme, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.⁸³

Tablodan da anlaşılacağı gibi en fazla çolak, topal, yek-çeşm (bir gözü görmeyen) ve ağrec (felçli) olarak kaydedilen engelli sayısı verilmiştir. Bunun yanı sıra meczub 4,

⁸³ Muhammet Ubeydullah Öztürk, “Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi”, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 9, 2017 İstanbul, s. 357.

mecruh 3, kör parmaksız ve müşevveş 2, asamm, kambur, ağzı yarık ve sağırda 1 kez kaydedilmiştir.

2.6. Askerlik Mesleğiyle İle İştigal Edenler

Mahalledeki, din görevlileri ve diğer görevlilerin yanı sıra, askerlik işiyle de ilgilenenler de mevcuttur. Tablodan da anlaşılacağı gibi askeri kesimdeki sayı fazlaca diyebiliriz.

Tablo 10. 2387 Numaralı Deftere Göre Askerlik Mesleğiyle İle İştigal Edenler

Sıra No	Askeri Durum	Kişi Sayısı
1	Sivas müşiri maiyyetinde Piyadegan-1 Mansure	12
2	Sivas müşiri maiyyetinde Piyadegan-1 Hassa	4
3	Sivas müşiri maiyyetinde Süvari Hassa	1
4	Dersaadet’de Piyadegan-1 Mansure	1
5	Der-i Aliyye’de Piyadegan-1 Mansure	8
6	Der-i aliyyede piyadegan-1 Hassa Yüzbaşı	1
7	Der-i Aliyye’de Piyadegan-1 Mansure Topçusu	2
8	Der-i Aliyye’de Piyadegan-1 Mansurede Onbaşı	1
9	Dersaadet’de Piyadegan-1 Mansure	1
10	Trablus’ta Piyadegan-1 Mansure	1
11	Konya’da Piyadegan-1 Mansure	1
12	Piyadegan-1 Hassa	1
13	Redif	41
14	Süvari Topçusu	1
15	Onbaşı Redif	5
16	Çavuş Redif	8
17	Tımarlı Süvari	17
18	Tımarlı Tekaüd	3

19	Başçavuş	2
20	Tımarlı Cebelü	1
21	Mansure Tekaüd	2
22	Miralay	1
23	Dizdar-ı kale	2

Tabloya baktığımızda, Asâkir-i redif gurubunun diğerlerinden fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1838 yılında kaydedilen defterde 23 farklı askeriye kolu olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan meslek ve onların sayıları harici, Çilehane-i ma'a Kuz mahallesinde Piyadegan-ı Mansureden Abdullah bin Mehmet 4 yıldır, Kiremitli mahallesinde Piyadegan-ı Mansureden Mustafa bin Ahmet 6 yıldır, Taş Mektep mahallesinde Piyadegan-ı Hassadan Abdullatif bin Mehmet 5 senedir, Taşra Mahallesinden Piyadegan-ı Mansureden Ömer 3 yıldır, Sıra Kozlar mahallesinden Piyadegan-ı Mansureden Osman 8 senedir, aynı mahalleden salih bin Hasan 1 yıldır, Piyadegan-ı Mansureden Mehmet 10, Piyadegan-ı Mansureden Hasan Bin Emin ise 10 yıldır kayıptır. Hiçbir şekilde haber alınmadığı içinde kayıtlara “mefkud” olarak geçmiştir.

2.7. Fiziksel Özellikler

Toplumları insan oluşturur. İnsanlar arası farklı özellikler bulunmasının yanı sıra kişiler benzer özelliklere de sahip olabilmektedirler. Sahip olunan bu farklılıklar insanları birbirinden ayırır. Bireysel özellikler boy, göz rengi, kilo, sakal şekli ve rengi, saç rengi gibi dışarıdan bakınca fark edilen özelliklerdir. Fiziksel özellikler insanların dış görünüşüdür. Böylece birinin fiziksel özelliği sadece o kişi hakkında değil ondan öncesi geçmişiyle ilgili de bilgi verir. Aşağıdaki tabloda da bir fiziksel ayrıcalık olan, Niksar mahallelerindeki insanların boy, saç, sakal, vs. gibi özellikleri verilecektir.

2.7.1. Sakal özellikleri

Bazı bölgelerde kişni bulunduğu, yaşadığı yer insanın fiziki yapısında da birtakım değişiklikler yapabilmektedir. Buda bazı araştırmacılar için iyi bir kaynaktır. Kişi böylece yaşam koşullarıyla ilgili bir öngörüye sahip olabilmektedir. Aşağıdaki tabloda kişilerin sakal özellikleri ve sayıları verilmiştir.

Tablo 10. Sakal Özellikleri

Sakal Durumu	Kişi Sayısı
Kır Sakallı	147
Kara Sakallı	94
Sarı Sakallı	55
Köse Kumral Sakallı	6
Köse Sakallı	23
Ak Sakallı	59
Kırca Sakallı	46
Kumral Sakallı	161
Müzellef Sakallı	8

Mahalle geneline baktığımızda da kumral sakallı kişilerin sayısının fazlaca olduğu dikkat çekmektedir. Sonrasında da kır sakallı kişiler fazla sayıdadır. Kişilerin bu özellikleri bulundukları yerin iklimi, yaşam tarzı vs. konularda da bilgi verebilmektedir. Kullanılan bir diğer ifade ise, müzellef sakallı ifadesidir. Yüzündeki tüyleri yeni yeni çıkan genç anlamındadır.

2.7.2. Bıyık özellikleri

Kişilerin bıyık özellikleri ve sayıları da aşağıdaki tabloda mevcuttur.

Tablo 11. Bıyık Özellikleri

Bıyık durumu	Kişi Sayısı
Kara Bıyıklı	33
Kumral Bıyıklı	2
Sarı Bıyıklı	42
Ter Bıyıklı	159
Pala Bıyıklı	

Osmanlı Devleti nüfus defterlerini kayda alırken bıyığı da sakal gibi rengine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya dayanarak kara bıyıklı, kumral bıyıklı, sarı

bıyıklı ifadelerini kullanmıştır. Belgelerde kullanılan bir diğer ifade ise “Şabb-ı emred” ve “ter bıyıklı” dır. “Şabb-ı emred” bıyığı veya sakalı daha yeni yeni çıkan gençler için, “ter bıyıklı” ise bıyığı çıkmayan kişileri belirtmek için kullanılmıştır. Tüm bu kavramlarda kendi içlerinde ayrılırlar.

2.7.3. Boy özellikleri

Nüfus defterlerine kişiler kaydedilirken tüm diğer fiziksel özelliklerinin yanında kişilerin boylarındaki farklılık ve boy özelliklerine yer verilmiştir. Kişiler boyuna göre uzun, uzunca, kısa veya orta olarak sınıflandırılmışlardır. Aşağıda yer alan tabloda da bunlarla ilgili veriler mevcuttur.

Tablo 12. Boy Özellikleri

Boy Özellikleri	Kişi Sayısı
Uzun	219
Orta	671
Kısa	36
Uzunca	76

Kişiler defterlere kaydedilirken uzun boylu, kısa boylu, orta boylu olarak kaydedilirken, bunlara ilaveten uzunca boylu olarak da kişiler boy yönünden sınıflandırılmıştır. Uzunca boylu ifadesinin ölçütü nedir? neyi sınır kabul ediyor?. Bunlar maalesef bilinmemektedir. Çok aşırı derecede uzun kişileri anlatmak için kullanıldığı söylenilebilir.

2.8. Doğumlar ve Ölümler

Mahallerde doğum ve ölüm olayları da görülmektedir. Bu bilgilerin sayılarını elde edebilmek amacıyla da aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 13. Doğum ve Ölüm Sayıları

Sıra	Mahalle Adı	Doğan Kişi Sayısı	Ölen Kişi Sayısı
1	Mahalle-i Taş Mektep	-	2
2	Mahalle-i Bennak	3	3
3	Mahalle-i Yusufşah	2	1
4	Mahalle-i Derun-ı Kale	-	2
5	Mahalle-i Cami-i Kebir Ma Halil Efendi	1	2
6	Mahalle-i Çilehane ma'a Kuz	4	13
7	Mahalle-i Hamamcı	1	12
8	Mahalle-i Hangah	1	10
9	Mahalle-i Kiremitli Mescid	-	6
10	Mahalle-i Arab Hüseyin	-	3
11	Mahalle-i Çon	-	1
12	Mahalle-i Ayvaz Önü	1	4
13	Mahalle-i Hızarlar	2	8
14	Mahalle-i Taşra	2	6
15	Mahalle-i Kayapaşa	3	4
16	Mahalle-i Kazancı	1	15
17	Mahalle-i Bengiler	5	9
18	Mahalle-i Hacı Sancaktar	1	-
19	Mahalle-i Çay	-	5
20	Mahalle -i Çift pazar	2	12
21	Mahalle-Şiramir	-	-
22	Mahalle-i Hacı İbrahim	-	1
23	Mahalle-i Saraç Başı	-	5
24	Mahalle-i Sarıgözler	4	8
25	Mahalle-i Dereçay	-	10
26	Mahalle-i Maturi	1	7

27	Mahalle-i Taş Oluk	2	6
28	Mahalle-i Hüsam	-	5
29	Mahalle-i Cedid	2	3

Tabloda Mahallelerin geneli için doğum ve ölüm oranları verilmiştir. Verilen bilgilere bakıldığında doğum oranı Hangah mahallesinde fazla görünmemektedir. Aslında oradaki 10 kişiden 8'i bebek ve çocuktur. Bu mahalle için çocuk ölümleri fazla diyebiliriz.

2.9. Mahallelere Gelenler Ve Mahallelerden Ayrılanlar

Defterlerde kaydında edineceğimiz bir diğer bilgi ise Mahallelere gelenler, mahallelerden gidenler. Böylece de burada bir nüfus hareketliliği vardır denebilir. Defterde gelenler bilgileri verilmezken gidenler için birçok durum söz konusudur. Bunları şöyle sıralayabiliriz. Tahsil için gidenler, ticaret için gidenler, firari olarak gidenler, mısıra gidenler, naip veya başka iş için gidenler gibi nedenler. Bunlar harici askerlik görevi için İstanbul'a, Sivas' a gidenler olmuştur. Gelen kişiler için “amed” ifadesi kullanılmasının yanı sıra, doğrudan “geleli” şeklinde de ifade edilmiştir. Tüm bunlar harici kaydı olmayanlar, bilgi vs. alınamayanlar ise “mefkud” olarak kaydedilmiştir. Mahallelere gelenler toplamda 14 iken, gidenler ise toplam 66 kişi olarak kaydedilmiştir.

SONUÇ

Çalışmamızda fayda sağladığımız BOA' de 2387 numara ile kayıtlı deftere ve bilgilerine bakıldığında anlaşıyor ki; mahallelerde sadece kimlerin yaşadığı vs. değil, o bölgede kullanılan isimler, meslekler, aile isimleri, fiziksel özellikler ve hatta psikolojik bilgilere de ulaşılabilmektedir. Kişinin bir işle ilgili geçmişi varsa, işe yarayıp yaramama durumuna göre de nerede ihtiyaç varsa oraya gönderilmesi, tahsilini devam ettirmek için, ticaret için, askerlik için gibi nedenlerle bir yerlere gidip gelmesi o bölgenin demografik durumunu gözler önünde sermektedir. Kısacası sosyal ve kültürel anlamda birçok faydalı bilgi toplanmıştır.

Mahallelerde yaşayan aile ve aile isimlerine yer verilerek, o dönemde kullanılan aile isimlerine ulaşıldı. Bazı mahalleler bulunduğu yerin adıyla, bazıları da içinde bulunan en yaşlı kişinin ismiyle adlandırılmıştır. Sonrasında ise mevcut nüfusun mahallelere ve yaşa göre dağılımı ele alındı. Buradan hareketle de o nüfus hareketliliği belirlenmiş oldu.

Mahallede bulunan engelli kişilerle ilgili verilen bilgiler, mahallelerdeki o dönemde kimde hangi engel durumları var, kaç kişi bu durumdan mustarip, vs. birçok bilgi edinmemize ön ayak olmuştur. Çoğu başlıkta bilgi karışıklığına sebep olmamak için genel itibariyle bilgiler tablolar halinde ve bir örüntü şeklinde verilmiştir. Engel durumlarının yanı sıra mahallelerdeki kişiler daha birçok yönden değerlendirilmişlerdir. Fiziksel özellikleri, doğum oranları, ölümleri, edinilen meslekler hepsi bir bütün halinde okuyucusuna aktarılmak istenmiştir.

İnsanın olduğu yerde durağanlıktan söz edilemez. İşte bu çalışmamızda bunun bir sonucudur. İnsan tek başına değildir. Bulunduğu yeriyle, oranın iklimi, şartları her şeyiyle, çevresiyle hep bir bütün halindedir. Çalışmada da bu bütünlüğü korumaya çalıştık. Çalışmamız Tokat Niksar Tarihi çalışacaklara araştırmalarına dâhil edebilecekleri bir kaynak mahiyetinde olacaktır.

KAYNAKÇA

T.C Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

(BOA), NFS.d nr. 2387. (H.1254/M.1838 Tarihli Niksar Mahalleleri Nüfus Defteri)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Osmanlı Devlet Salnamesi: H. 1306/M. 1889 tarihli; H. 1320/M. 1902 tarihli; H. 1321/M. 1903 tarihli; H. 1326/M. 1910 tarihli; H. 1327/M. 1911 tarihli; H. 1328/M. 1912 tarihli.

Sivas Vilayet Salnamesi: H. 1298/M. 1881 tarihli; H. 1301/M. 1884 tarihli; H. 1302/M. 1885 tarihli; H. 1306/M. 1889 tarihli; H. 1308/M. 1891 tarihli; H. 1321/M. 1903 tarihli; H. 1325/M. 1907 tarihli.

Araştırma-İnceleme Eserler

Açıkel, A. (2012). “Tokat” TDV İslam Ansiklopedisi, C.41. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Açıkel, A. ve Sağırılı, A. (2005). Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları. C.1.

Akdağ. M. (2010). Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi. Yapı Kredi Yayınları.

Aktaş, E. (2009). XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Tokat Sancağı. [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Akyıldız, Ali (2006). “Muhtar” TDV İA, (C. 31).

Baykara, T. (2002). “Kaza” TDVİA. (C.25). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Beşirli, M. (2003). Tokat Voyvodahğı (1774-1842). Belleten C.19.

Bostan, İ. (2009). “Sâlyâne” TDVİA, (C.36). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bostan, M.H. (2007). “Niksar” DİA, (C. 33), TDV Yayınları.

Çadircı, M. (20007). Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi. Ercoşkun, T. (Ed.). İmge Kitabevi Yayınları.

Çakan, S. (2019). Tokat’taki Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Yer Alan Yer Alan Süslemeler. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çavdar, T. (1999). Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri. Yeni Türkiye Yayınları.

ÇELİK, B. (2020). Ahkâm Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Sivas Eyaleti (1742-1774), [Doktora Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dağbakan, M.Ş. (2023). Nüfus Defterlerine Göre 1839’da Zile Kaza Merkezi Nüfusu. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Odası.

Dönmez, F. (2014). Erken Osmanlı Döneminde Sivas’ın Sosyal ve Ekonomik Durumu.[Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Duran, S. (2006). Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005), [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Emecen, F.M. (1996). “Mufassal’dan İcmale”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S. 16.

Erdil, K. (1953). Sivas Rehberi, Kamil Matbaası.

Gökbilgin, T. (1979). “Tokat” İslam Ansiklopedisi, (C. 12). MEB Yayınları.

Gökbilgin, T. (1990). “15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm”, Vakıflar Dergisi, C. 6.

Göral, S. (2019). Tokat Müzesi’ndeki Grek ve Roma Dönemi Altın Takıları. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Güler, Ü. (2019). Osmanlı Döneminde İmamların Mesleki Hayatlarında Karşılaştıkları Sorunlar (18.Yüzyıl Diyarbakır Eyaleti Örneği). İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD), C. 4, S. 1.

Gümüşçü, O. (2019). “Köy” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Güneş, A. Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal Ve Ekonomik Durum, OTAM.

Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili. Gazi Akademik Bakış.

Güriz, A. (1975). Türkiye’de Nüfus Politikası Ve Hukuk Düzeni. Türkiye Kalkınma Vakfı Yay.

Halaçoğlu, Y. (1991). XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnalcık, H. (1991). “Eyalet” TDV İslam Ansiklopedisi. (C. 11). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İngenç, M. (2015). Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet Yönetimi Ve Anadolu Eyalet Valileri (1781833). [Yüksek Lisans Tezi].

Kafalı, N. (2019). Erbaa Kazasında Nüfus (1830-1850). [Yüksek Lisans Tezi].

Karal, E.Z. (1997). Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Karpat, K.H. (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Tırnakçı, B. (Ed.). Timaş Yayınları,

Kasarcı, M. (2016). 578-579 Nolu Nüfus Defterlerine Göre Kartal Kazasının Demografik ve Sosyal Yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.

Kenanoğlu, M.M. (2015). “Mîrî” TDVİA. (C. 30). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Koç, D. (2021). Niksar Şehrinde Kadına Yönelik Şiddetin Coğrafi Analizi. [Yüksek Lisans Tezi]. Şeyh Edebali Üniversitesi.

Kökten, K. (1944) Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih öncesi Araştırmaları. Belleten. (C.8).

Kunt, İ.M. (1978). Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Kütükoğlu, S.M. (2010). Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı), Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Murat, S. (2006). Düünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Muşmal, H. ve Özçelik, M. (2018). 1834 ve 1840/41 Tarihli Nüfus Defterlerine Göre Karasınır ve Elmasun (Güneysınır). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.

Necdet Öztürk, “Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyeti'nin Yeniden Tesisi”, Türkler Ansiklopedisi, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 222.

Ortaylı, İ. (2000). Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880). TTK Yayınları.

Öz, M. (2010). “Tahrir” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (C. 39). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özçağlar, A. (2006). Coğrafyaya Giriş. Hilmi Usta Matbaacılık,

Özdeger, M. Osmanlı İmparatorluğu’nda Mîrî Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği. Kırgısıztan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Özdemir, Z. 2010. Sivas’ın İki Yılı (6 Numaralı Sivas Şer’iyye Sicil Defteri H.1214-1215/ M.1799-1800) Transkripsiyon Ve Değerlendirme. [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özen, Orhan. (2021). Niksar Kazasında Muhacirin İskânı: Batum Muhacirleri Örneği (1877-1923). [Yüksek Lisans Tezi], Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Öztabak, M.U. (2017). Engelli Bireylerin Yaşamdan Beklentilerinin İncelenmesi. İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 9.

Pakalın, M.Z. (1993). “Zimmî” Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü. (C.3). Milli Eğitim Basımevi.

Sakaoğlu, S. (1991). Türklerde Ad ve Ad Verme Gelenekleri. Türk Aile Ansiklopedisi. (C.1). T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Sakin, O. (2010). Osmanlıda Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, Ekim Yayınları.

Salihlioğlu, H. (1991). “Avarız” TDV İslam Ansiklopedisi. (C. 4). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sami, Ş. (2006). Kamus-i Türki. Çağrı Yayınları.

Seyfullahoğlu, Ç. A. (2011). Türkiye’nin İller Bazında İktisadi ve Demografik Farklılıkları (Kovaryans Analizi Yaklaşımı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Sungur, M. (2002). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Taşra İdaresi ve Vilâyet Yönetimi. Türkler Ansiklopedisi. (C.13).

Şahin, İ. (2006). “Nahiye” TDVİA. (C. 32). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin, M. (2018).Türker Şimşek, “17-19. Yüzyıllarda Tokat’ın Sosyo-Ekonomik Yapısı. Türk İdare Dergisi. S.486

Şimşirgil, A. (1990). Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574). [Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi.

Topal, N. (2017). Aksaray Sancağı Mahalle Ve Karye İdarelerinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması (1835).

Tuncer, B. (1976). Ekonomik Gelişme Ve Nüfus. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Turan, O. (1996). Selçuklular Zamanında Türkiye. Boğaziçi Yay.

Turanlı, R. (1977). Malthus’un Nüfus Kuramı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Nüfus Sorunu. [Doktora Tezi], İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2014). Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân, (14. Baskı). Çantay Kitabevi.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988) Osmanlı Tarihi. (C.1) Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünal, M.A. (2013). Osmanlı Müesseseleri Tarihi. (10. Baskı). Fakülte Kitabevi.

Yavi, E. (1986). Tokat Otelcilik Turizm A.Ş. Güzel Sanatlar Matbaası.

Yazak, Z. (2018). XIX. Yüzyılda Adranos Nüfusu (H-1246 /M-1831 Tarihli 1377 Numaralı Nüfus Defterinin Değerlendirilmesi). [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Yılmaz, H.H. (2021). XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası. [Doktora Tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Yılmaz, M. (2004). Sancak: Drina'nın Öbür Yakası Kimlik Oluşumu Ve Otonomi Sorunu. İstanbul: I.H.H Yayınları.

Yüksel, Y. (2007). Türkiye’de Demografik Geçiş Süreci Ve Sosyal Politikalar.
[Uzmanlık Tezi]. Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Yürüdü, E. (2009). Niksar Şehir Coğrafyası, Çizgi Kitabevi.

